

Hukuk Fakültesi Dergisi
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt / Volume XXVII Ekim / October 2023 Sayı / No. 4

**HELAL GIDA SERTİFİKASYONUNUN İDARİ BOYUTU VE
REKABET HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**
ADMINISTRATIVE ASPECTS OF HALAL FOOD CERTIFICATION
AND ITS EVALUATION IN TERMS OF COMPETITION LAW

Elif Banu VARLI*

Sümeyye ŞİMŞEK**

ÖZET

[10.34246/ahbvuhfd.1318533](https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1318533)

Helal sertifikasyonu, gıda da dahil pek çok alanı içine alan bir faaliyettir. Fakat hem dünyada hem ülkemizde helal sertifikasyon kuruluşlarının dağınık bir yapısı bulunmakta ve bunlar farklı standartlar benimseyebilmektedir. Bu durumun sebep olduğu uygulama farklılıkları karşısında akreditasyon kurumlarının rolü ve etkinliğinin incelenmesi önem arz etmektedir. Sertifikasyon kurumları ve akreditasyon yetkisi bakımından idare hukukunu, rekabet ihlalleri bakımından ise rekabet hukukunu ilgilendiriyor oluşu konunun idare hukuku ve rekabet hukuku boyutlarıyla detaylı şekilde incelenmesini gerekli kılmıştır. Helal sertifikası veren kuruluşlar özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olabildiği gibi kamu hukuku tüzel kişiliği şeklinde de olabilmektedir. Akreditasyon yetkisi ise bir kamu tüzel kişiliği olan Helal Akreditasyon Kurumuna (HAK) aittir. Sertifika kuruluşları 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenen yasaklanan faaliyetlerin bulunması durumunda düzenleyici ve denetleyici bir üst kurul olarak Rekabet Kurumu tarafından cezai müeyyidelere tabi tutulmaktadır. Rekabetin ihlal edildiği noktada Rekabet Kurumu, piyasadaki güvenli rekabet ortamını sağlayarak piyasa düzenini tesis etmelidir.

Anahtar Kelimeler: İdare Hukuku, Rekabet Hukuku, Akreditasyon, Rekabet Kurumu, Helal Akreditasyon Kurumu

* **Arş. Gör.**, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı/ANKARA, **e-posta:** banu.varli@asbu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0002-8416-2079,

** **Arş. Gör.**, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı/ANKARA, **e-posta:** sumeyye.simsek@asbu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-9528-1543, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1318533.

* **İntihal / Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

ABSTRACT

Halal certification is an activity that encompasses many areas, including food. However, both globally and in our country, halal certification organizations have a dispersed structure and can adopt different standards. It is crucial to examine the role and effectiveness of accreditation bodies in the face of the differences in implementation caused by this situation. The fact that administrative law is relevant in terms of certification bodies and accreditation, and competition law is relevant in terms of competition infringements, necessitates a detailed examination of the issue with its administrative law and competition law dimensions. Organizations issuing halal certificates can be legal bodies under private law as well as public law. The authority for accreditation belongs to the Halal Accreditation Institution, a public legal entity. If the conditions of the organizations issuing certificates are formed within the framework of Law No. 4054 on the Protection of Competition, their impact on the market that restricts or inhibits competition can be subject to the acts prohibited by the Law. At the point where competition is violated, as a regulatory and supervisory superior board, the Competition Authority must ensure market order by ensuring a safe competition environment in the market.

Keywords: Administrative Law, Competition Law, Accreditation, Competition Authority, Halal Accreditation Agency

EXTENDED ABSTRACT

Halal food certification is a significant field that necessitates effective legal regulation and supervision, both at the national and international level. This certification, while primarily associated with the food industry, has far-reaching impacts across various sectors. Its primary role is to serve as a determinant of product acceptability in markets adhering to Islamic principles, not only within our country but globally as well. The immense influence of halal certification has resulted in a surge of organizations providing these services, creating a rather dispersed structure. While these organizations must ensure compliance with Islamic law, they also have the liberty to adopt different standards based on their interpretations and methodologies. Such diversity adds versatility to the halal market but simultaneously leads to differences in implementation, creating a complex landscape for consumers and producers. This complexity underlines the importance of effective regulation and monitoring to protect the consumer and ensure fair competition. Institutions like the Halal Accreditation Council (HAC) and the Competition Authority have significant roles in navigating this complexity and enforcing regulations to maintain market order.

The Halal Accreditation Council (HAC), a branch of the Ministry of Commerce, plays a significant role in this complex landscape by accrediting organizations issuing halal certificates based on OIC/SMIIC standards and conducting subsequent inspections. This set of organizations, which include entities under both private and public law such as the TSE (a public legal entity related to the Ministry of Industry and

Technology), can create their own halal standards or adopt international ones, adding to the diversity of the halal market. Amidst this diversity, the fundamental principles of competition law, independence and impartiality, become crucial to maintain a healthy and fair competitive environment. These principles allow an organization to function free from external influences and treat all market players equally without discrimination, thereby protecting consumer interests.

Organizations involved in halal certification must operate in accordance with Law No. 4054 to ensure fair competition in the market. Accreditation bodies play a significant role in maintaining the integrity of the certification process, affecting consumer trust in the halal market. Laws outline the rights, responsibilities, and operations of these bodies, ensuring lawful and transparent activities. As more certification bodies emerge, competition law plays a protective role against anti-competitive practices. Provided they adhere to competition laws, both private and public certification organizations can offer diverse choices to consumers, improve service quality, and decrease costs. State organizations, companies, and associations involved in the halal food market, such as GIMDES, HELALDER, TSE, and KASCERT, need to undergo thorough examination to determine if they hinder competition. The Competition Board holds the authority to decide on legal sanctions following the assessment. To maintain competition, each organization should avoid practices that constrain or distort competition while setting halal certification standards. They must ensure impartial, fair, and non-discriminatory practices when establishing standards and issuing certificates.

Organizations accredited by the Halal Accreditation Council (HAC) are subject to the OIC/SMIIC standards that HAC adopts. However, confusion arises in the application of these standards when it comes to accreditation of certification organizations from other countries, accredited under bilateral or multilateral agreements to which HAC is a party. To eliminate the inconsistency arising from the use of different standards, it is proposed that the accreditation activity, now mandatory through legal regulation by HAC, or institutions authorized by other countries under such agreements, should be carried out based on a single standard. Thus, legal requirements that necessitate accreditation through HAC or institutions authorized by other countries should ideally enforce a uniform set of standards, thereby eradicating any inconsistencies.

In this environment, halal certificate issuing organizations can be either legal entities under private law, such as private corporations or non-profit organizations, or public law, like state-owned entities or governmental bodies. The Halal Accreditation Institution, a public law legal entity, plays a pivotal role as an authority for accreditation, overseeing private entities, and ensuring adherence to set standards. The dynamics between these certification bodies and Law No. 4054 on the Protection of Competition is significant. Should these organizations' conditions align with the provisions of the law, they risk influencing the market in a way that potentially restricts or inhibits competition, thereby falling under the acts that the law prohibits.

Consequently, the competition law and the Competition Authority, as a regulatory and supervisory superior board, must maintain a safe competition environment in the halal market to prevent this from happening and to preserve market order.

In summary, halal certification, as a significant activity spanning across multiple industries, presents unique administrative and competition law challenges. These need to be addressed effectively to ensure the integrity of the certification process, protect the interests of the consumers and producers, and promote fair competition within the market.

GİRİŞ

Helal gıda sertifikasyonu, giderek küreselleşen gıda pazarında önemli bir yer tutmaktadır. Fakat helal gıda sertifikasyonunun karmaşıklığı ve bunun getirdiği zorluklar hem tüketiciler hem de sektördeki diğer aktörler için birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, bu konunun kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve çözüm yollarının bulunması, helal gıda sektörünün sağlıklı ve adil bir şekilde büyümesi için önemlidir. Tüketici bilinci arttıkça gıda güvenliği, kalite ve etik standartlar konusunda daha fazla bilgi talep ettikleri görülmektedir. Bu talepleri karşılamak amacıyla, helal gıda sertifikası veren çeşitli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Ancak mevcut sertifikasyon süreci ve standartlarının uygulanması, bir dizi zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların başında tek bir standardın olmaması gelmektedir.

Çeşitli sertifikasyon kurumlarının, kendi helal standartlarını oluşturması ya da uluslararası standartları benimsemiş olmaları helal gıda piyasasında standardizasyon konusunda bir belirsizliğe yol açmaktadır. Hem üreticiler hem de tüketiciler açısından bu durum, pazarın düzgün işlenmesini engelleme ve tüketicilerin helal gıda ürünlerine olan güvenini zedeleme tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, standardizasyon kurumlarının fazlalığı, sertifikasyon sürecini karmaşıklştırılabilmekte ve etkinliğini azaltabilmektedir. Çok sayıda standardizasyon kurumunun ve farklı standartların söz konusu olması, sektörde rekabeti zorlaştırabilir ve tüketici nezdinde belirsizliklere neden olabilir.

Kamu hukuku tüzel kişiliği olarak yalnızca Türk Standartları Enstitüsü (TSE) helal sertifikasyonu yapıyor olsa da özel hukuk tüzel kişisi olarak pek çok kuruluş sertifikasyon faaliyeti yürütmektedir. Çalışmada özel hukuk tüzel kişiliği şeklindeki bazı sertifikasyon kuruluşlarının isimlerine örnek kabilinden yer verilmiştir. Fakat sertifika kuruluşlarının burada sayılanlarla sınırlı olmadığını ifade etmek gerekir.

Denetimin tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusu, dikkat edilmesi gereken bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim denetim yapan kuruluşların tarafsızlığı ve bağımsızlığı, helal gıda sertifikasyon sürecinin düzgün işlemesi için büyük önem arz etmektedir. Bu konuda devlete önemli görevler düşmektedir. Zira devlet, yasal düzenlemeler yapmak ve gerekli denetim mekanizmasını kurmak suretiyle helal ürünlerin piyasada güvenli bir şekilde dolaşımını ve vatandaşların bu ürünlere güvenli bir şekilde ulaşabilmesini sağlamaktır. Nitekim Anayasa'nın m. 167'de piyasaların sağlıklı ve düzenli bir şekilde işleyebilmesi adına devletin gereken tedbirleri alacağı, tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceği hüküm altına alınmıştır. İlgili maddede buna ek olarak, dış ticaretin ülke yararına düzenlenmesi için Cumhurbaşkanının yetkilendirmesi ile ithalat, ihracat gibi işlemler üzerine ek mali yükümlülükler getirilebileceği ifade edilmiştir. Anayasa m. 172'de ise devletin, tüketicileri koruyucu ve onları aydınlatıcı tedbirleri alacağı hüküm altına alınmıştır.

4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (4054 sayılı Kanun) kapsamında rekabet ihlallerinin önüne geçilmesi amacıyla bir dizi hüküm sevk edilmiştir. Bu çalışmada 4054 sayılı Kanun çerçevesinde sertifika kuruluşlarının piyasada rekabeti engelleyici veya kısıtlayıcı etkisi olup olmadığına dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca helal sertifikası veren kuruluşlardan kendi standartlarını benimseyenler ile uluslararası standartları benimseyenler arasındaki hukuki durum, rekabet hukuku boyutuyla ele alınmıştır. Sertifika kuruluşlarının, özellikle tek bir standart uygulamama eğilimleri ve bu durumun sağlıklı rekabet ortamı üzerindeki olası olumsuz etkileri, rekabet hukuku açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu durum, rekabet otoritesinin bu konuda müdahale ederek uygun denetimlerde bulunmasını gerekli kılmaktadır.

Rekabetin teşebbüs birliği oluşturarak ihlal edilmesi olasılığı, önemli bir sorundur. Helal sertifikası veren kuruluşlar, sektörde hakim duruma gelebilir ve rekabeti kısıtlayabilir. Bu durum, helal gıda pazarındaki diğer aktörlerin ve tüketicilerin zararına olabilir. Teşebbüs birliği oluşturarak rekabeti ihlal etme riski, özellikle tek bir standart olmaması ve standardizasyon kurumlarının fazlalığı durumlarında artmaktadır. Bu nedenle, bu durumun önlem alınarak düzeltilmesi, sektördeki adil rekabetin sağlanması açısından önemlidir.

Çalışmada, helal gıda sertifikasyonunun idari boyutu ele alınmıştır. Ayrıca, yukarıda belirtilen zorluklar ve rekabet hukuku çerçevesindeki muhtemel ihlaller üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, helal gıda sertifikasyonunun

rekabet hukuku açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Bu amaçla çalışmada Rekabet Kurumunun, Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) ve sertifika kuruluşlarının bu konudaki rolü ve sorumlulukları irdelenmiştir.

I. HELAL GIDA SERTİFİKASI: TEMEL KAVRAMLAR VE SÜREÇLER

Helal sertifikasyonu konusunda standart, akreditasyon gibi pek çok kavramla karşılaşmaktadır. Bu kavramların bu başlık altında tanımlamaları yapılacak ve bunların daha iyi anlaşılabilmesi için süreçler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

A. Standart

Standart, esasen kural koyma ve konulan bu kuralları uygulamayı ifade etmektedir. Uluslararası Standardizasyon Organizasyonu (International Organization for Standardization/ ISO), standardı “*bir şeyi yapmanın en iyi yolunu tanımlayan bir formül*” olarak nitelendirmektedir. Standart, kendisine uyulması beklenen birtakım şartlardan teşekkül eder. İçeriğinde kurallar, tanımlar, gereklilikler, sınırlar, rehberlik bilgileri gibi hususlar bulunmaktadır.¹ Standartlar sayesinde tüketiciler ürünlerin güvenilir ve kaliteli olduğu konusunda kuşkuya düşmemektedir. Aynı zamanda standartlar, yasal düzenlemeler konusunda düzenleyici otoriteler için yol gösterici olabilmektedir.² İşletmelerde ise standartlara uygunluk, kalitenin alt sınırını oluşturmaktadır.³

Sultan II. Bayezid tarafından ferman olarak hazırlanan ve yürürlüğe konulan “*Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*” bugünkü anlamda bir standart örneğidir. Bu düzenlemede gıda, tekstil, deri gibi ürünlerle ilgili standartlar öngörülmüştür. Bu ürünlerin boyut, ambalaj ve kalitesi gibi hususlarda

standartlar oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu düzenlemede narh⁴ ve ceza hükümleri de bulunmaktadır.⁵ Aynı tarihte hazırlanan İstanbul ve Edirne İhtisab Kanunnamelerinde de gıdalarla ilgili fiyat ve hijyen şartları gibi birtakım standartların belirlendiği görülmektedir. Örneğin gıda hijyen standardı ile ilgili olarak Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul El-Mahrûse’de “*...filcümle ta’âm bişirüb satanlar eyü pak bişüreler ve kabların pâk su ile yuyalar, pâk bez ile sileler ve bir kerre tabak ve çanak yudukları su ile tekrar bir çanak ve bir tabak dahi yumayalar ve kazanların kalaysız ve kepçelerin kalaysız dutmayalar, vaktiyle kalayladalar...*” şeklinde emirler yer almaktadır. Gıda güvenliğinin tesisi için mezkûr düzenlemelerde bu şekilde hijyen standartları oluşturulmuştur. Sultan II. Bayezid döneminde yapılan bu düzenlemeler geniş ölçüde uygulanmış ve etkisi uzun bir müddet devam etmiştir.⁶

Helal belgelendirme faaliyetlerinin ortaya çıkışıyla birlikte standartlar daha da önem kazanmıştır. Nitekim sertifika düzenlenirken belirli bir standardın esas alınması söz konusudur. Özellikle hem ülke hem de kurum olarak helal sertifikası düzenleyen kuruluşlar arttıkça bunların kullandığı helal standartlarında da bir çeşitlenmenin olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin helal sertifikasının düzenlenmesinde Malezya kendi helal standardını uygularken⁷ Türkiye’de TSE, OIC/SMIIC standartlarını uygulamaktadır.⁸ Türkiye’de helal sertifikası veren bir başka kuruluş olan Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES) ise kendi helal standartlarını oluşturmuştur.⁹ Görüldüğü üzere hem ülkelerin hem de aynı ülke içerisindeki kurumların benimsediği standartlar farklı olabilmektedir. Standartlar arasındaki bu farklılık ise pek çok alanda sorun teşkil edebilmektedir.

⁴ Narh, fiyat takdir edilmesi ya da sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, “Narh”, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/narh>> Erişim Tarihi 02 Mart 2023.

⁵ Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”, <<https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/7865/26092017113800-2.pdf>> Erişim Tarihi 03 Mart 2023.

⁶ Ömer Lütfi Barkan, “XV. Asrın sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tazim Eden Kanunlar, I. Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul El-Mahrûse”, *Tarih Vesikaları* 1(5), 1942, s. 328 vd.

⁷ Mehmet Ali Fındık, “Malezya’nın Helal Gıda Sertifikasyonundaki Rolü”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 1(2), 2019, s. 86-87.

⁸ Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Helal Belgelendirme Hizmetleri” <<https://www.tse.org.tr/helal-belgelendirme-hizmetleri-2helal-belgelendirme-islemleri/>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.

⁹ Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), “Standartlarımız” <<http://www.gimdes.org/gimdes-standartlari>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.

¹ Murat Şimşek, “Helal Belgelendirme ve SMIIC Standardı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 22(22), 2013, s. 19.

² International Organization for Standardization (ISO), “Benefits of Standards” <<https://www.iso.org/benefits-of-standards.html>> Erişim Tarihi 26 Şubat 2023.

³ Bkz. Tayfun Özdemir, *İstatistiksel Kalite*, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye Yayınları, 2000, s. 4 vd; Yakup Erdal Ertürk, *Gıda Sanayinde Kullanılan Kalite Güvence Sistemlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi: ISO 9000, ISO 22000 (HACCP) Örneği*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009, 40 vd; Neslihan Taşkıran, *Bilişim Alanında Kalite Uygulamaları ve Standartlar*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010, 84 vd.

B. Sertifikasyon ve Helal Sertifikası

Sertifikasyon ISO tarafından, bir ürün ya da hizmetin yahut bir sistemin, bir standardın gerekliliklerini sağladığına dair bağımsız bir belgelendirme kuruluşunca güvence verilmesi olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda sertifikasyon, üçüncü bir tarafın uygunluk değerlendirmesi olarak da ifade edilmektedir. Ürün, hizmet ya da bir sistemin, ilgili gereklilikleri karşılayıp karşılamadığı uygunluk değerlendirme süreci sonucunda ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gereklilikler yönetmeliklerde, standartlarda ya da diğer normatif belgelerde yer almaktadır.¹⁰

Helal sertifikası ise en basit anlatımla, önceden belirlenmiş bir standarda uygun olduğu anlaşılan ürünlere verilen belgedir. Helal sertifikasyon kuruluşunun kabul ettiği standarda uygunluğu bulunan ürüne bu sertifika verilerek o ürünün helal olduğu tescillenmektedir. Helal sertifikasının geçerliliği bulunduğu müddetçe de o ürün, helal ürün olarak kabul edilmekte ve tüketici tercihlerini etkilemektedir.

Ülkemizde helal sertifikasyonu vakıflar, dernekler, şirketler vs. eliyle yapılmaktadır. Devlet eliyle sertifikasyon ise TSE tarafından yapılmaktadır. Sertifikasyon yapan bu kuruluşların bazıları kendi standardını oluşturup ona göre sertifika vermekteyken bazıları ise mevcut standartlardan birini benimseyerek ona uygun bir şekilde sertifikasyon yapmaktadır. Sertifikasyon yapan kuruluşlar, farklı standartlar benimseyip farklı süreçler uyguladıkları için tek bir kuruluşun sertifikasyon sürecini genel bir süreç olarak kabul etmek doğru olmayacaktır.

Dünyada olduğu gibi bizim ülkemizde de “helal”¹¹ kavramını tanımlayan, helal sertifikası verilmesi ve şartlarını belirleyen, ayrıca helal sertifika vermeye yetkili olan kişilerin ve onların statülerini düzenleyen belirgin bir pozitif hukuk kuralı yoktur.¹² Ülkemizde, helal sertifikasyonu ile ilgili yahut helal gıdalarla ilgili münferit bir düzenleme olmaması helal sertifikasyon sürecinde

birtakım karışıklıklara ve belirsizliklere yol açabilmektedir. Bu konularda ayrıntılı yasal düzenlemeler yapılması bu alandaki karışıklığın giderilmesi konusunda faydalı olacaktır.

Bu noktada literatürde yer alan, laik bir ülkede helal sertifikaları hakkında düzenleme yapılıp yapılmayacağı konusundaki tartışmaya değinmekte fayda vardır. Batu bu konuda, laik devletin kendisinin helal sertifikası veremeyeceğini fakat sertifika verecek olanların uyacağı kuralları koyacağını ve denetimini yapacağını ifade etmektedir. Bu konuda AİHM tarafından 2000 yılında verilen bir karar örnek gösterilmektedir. Mezkûr kararda Fransa'nın helal sertifikası konusundaki engelleyici tutumu karşısında AİHM, helal sertifikasına yönelik talebin en temel insan haklarından olduğunu ifade etmiştir.¹³ Tüzüner de Fransa'daki duruma dikkat çekerek helal sertifikasına yönelik ihtiyacın dini mesele olarak görülmesi ve laiklik sebebiyle devletin bu alana müdahaleden kaçınmasını doğru bulmamıştır. Zira bu konunun dini bir yönü olduğu kadar sosyal, ekonomik ve politik boyutları de söz konusudur.¹⁴ Dolayısıyla helal sertifikaları ile ilgili talepler temel insan hakkı olarak görülmeli ve konuya çok yönlü bakılmalıdır. Laik olup olmadığına bakılmaksızın devlet bu konuda yasal düzenlemeler yapmalı ve bu alanı denetim altına almalıdır.

C. Akreditasyon

Akreditasyon, üçüncü kişiler tarafından, bir sertifikasyon kuruluşunun değerlendirme faaliyeti yapma yetkinliğinin resmî olarak onaylanması anlamına gelmektedir. Buna ilaveten, sertifikasyon kuruluşunun ulusal ya da uluslararası standartların gerekliliklerini karşılayıp karşılamadığının akreditasyon kurumunca tespiti ve resmî kabulüne yönelik bir kamu faaliyeti olarak da görülmektedir.¹⁵ Böylece sertifikasyon kuruluşunun yapmış olduğu faaliyetler ile bunun sonucunda düzenlenen belgelerin geçerliliği ve güvenilirliği akreditasyon sayesinde desteklenmiş olmaktadır. Bu yönüyle akreditasyon, bir kalite altyapısıdır.¹⁶

¹⁰ International Organization for Standardization (ISO), “Conformity Assessment”, <<https://www.iso.org/conformity-assessment.html>> Erişim Tarihi 03 Mart 2023.

¹¹ Ülkemizde “helal” kavramı, genellikle gıda sektörüne özgü bir terim olmasına rağmen, belirli bir kavramsal çerçeve ile tanımlanmamıştır. Ramazan Kurtoğlu, Behiye Çiçek, “Tüketicilerin Helal Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma”, *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 8(3), 2013, s. 181.

¹² Tetty Havinga, “Regulating Halal and Kosher Foods: Different Arrangements between State, Industry and Religious Actors”, *Erasmus Law Review* 3(4), 2010, s. 251.

¹³ Ali Batu, “Türkiye’de Helal (Mahzursuz) Gıda ve Helal Belgelendirme Sistemi”, *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi* 7(1), 2012, s. 67.

¹⁴ Özlem Tüzüner, “Helâl Sertifikasına Yöneltilen Eleştiriler ve Bu Sertifikadan Kaynaklanması Muhtemel Özel Hukuk İhtilafları”, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi* 4 (2), 2020, s. 21.

¹⁵ Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Akreditasyon ve Helal Akreditasyon Nedir?” <<https://www.hak.gov.tr/>> Erişim Tarihi 05 Mart 2023.

¹⁶ Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK), “Akreditasyon Nedir?” <<https://www.turkak.org.tr/akreditasyon/akreditasyon-nedir.html>> Erişim Tarihi 05 Mart 2023.

D. Helal Akreditasyon ve Akreditasyon Süreci

Helal sertifikası veren kuruluşların ulusal ve uluslararası kabul görmüş standartlar açısından değerlendirilerek yeterliliklerinin test edilmesi ve onaylanması, belirli aralıklarla denetimler yapılmak suretiyle izlenmesi ise helal akreditasyonudur. Helal belgelendirmesi yapan kuruluşun bu şekilde standartlara uygunluğunun denetimini, akreditasyon kuruluşları yapmaktadır.¹⁷

Ülkemizde 7060 sayılı “Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun”¹⁸ m. 3 ve 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin (CBK)¹⁹, HAK hakkında düzenlemelerin yer aldığı ilgili on beşinci bölümündeki m. 176/2 gereğince, yalnızca HAK tarafından helal akreditasyonu yapılmaktadır. Bir başka ifade ile helal akreditasyonu yapmaya yetkili tek kurum HAK’tır.²⁰ 4 sayılı CBK m. 174’te HAK’ın kamu tüzel kişiliğini haiz özel bütçeli bir kurum olmasından, ayrıca idari ve mali özerkliğe sahip olduğundan bahsedilmektedir. HAK, Ticaret Bakanlığının ilgili²¹ kuruluşudur.

Helal Akreditasyon Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan “Helal Akreditasyon Denetimi Usul ve Esasları Rehberi’ne” göre helal akreditasyon denetimi üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar ofis denetimi, tanık denetimi ve denetim raporunun hazırlanmasıdır. Ofis denetiminde, helal sertifikasyonu yapan kuruluşun başvuruda bulunması halinde, bu kuruluşun yönetim sistemi ile teknik yeterliliğinin OIC/SMIIC standartlarına, HAK tarafından hazırlanan rehberlere ve yasal mevzuata uygun olup olmadığı araştırılmaktadır. Tanık denetimi ise helal sertifikası verilen üçüncü kişinin sahasında bildirimli yahut bildirimli olarak yapılmaktadır. Denetim ekibi, bu süreçleri tamamladıktan sonra helal sertifikası veren kuruluşla ilgili gözlemlerini ve bulgularını

¹⁷ Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Akreditasyon ve Helal Akreditasyon Nedir?” <<https://www.hak.gov.tr/>> Erişim Tarihi 05 Mart 2023.

¹⁸ Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 7060, Kabul Tarihi: 01.11.2017, R.G. 18.11.2017/30244.

¹⁹ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Kararname Sayısı: 4, R.G. 15.07.2018/30479.

²⁰ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m. 176/1-a: “Ülkemizde ve yurt dışında yerleşik helal uygunluk değerlendirme kuruluşlarına helal akreditasyon hizmeti sunmak, helal akreditasyon ile ilgili kıstas ve tedbirleri belirlemek ve bunları uygulamak.”

²¹ “İlgili kuruluş” ile ifade edilmek istenilen şey, kamu tüzel kişiliğine sahip olan bu Kurumun, merkezi yönetimin idari vesayet denetimi altında olmasıdır. Bkz. Ramazan Çağlayan, *İdare Hukuku Derleri*, 8. Bası, Adalet Yayınevi, 2020, s. 222.

içeren bir denetim raporunu HAK’a vermektedir.²² Görüldüğü üzere HAK, akreditasyon esnasında OIC/SMIIC standartlarını benimsemektedir.²³

Ülkemizde helal sertifikası veren kuruluşların HAK tarafından akredite edilmesi zorunluluğu bulunmamaktaydı. Başka bir deyişle tıpkı helal sertifikası almanın zorunlu olmaması gibi HAK tarafından helal akreditasyonu yapılması da zorunlu değildi. Fakat 4 Haziran 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan 7408 sayılı Kanun m. 10 ile 7060 sayılı Kanun m. 3’e eklenen hüküm uyarınca, helal sertifikası veren kuruluşların HAK veya HAK’ın taraf olduğu anlaşmalar kapsamında diğer ülkeler tarafından yetkili kılınan kurumlarca akreditasyonu artık zorunlu hale getirilmiştir. Bu hüküm 4 Haziran 2023 tarihi itibariyle yürürlük kazanmıştır. Böylelikle helal sertifikasyonu isteğe bağlı olmaya devam etmekle birlikte, bu tarihten itibaren sertifikasyon yapan kuruluşlara mezkûr Kanun’da belirtilen kurumlardan akredite olma zorunluluğu getirilmiştir.

7060 sayılı Kanun’a 7408 sayılı Kanun ile eklenen ek m. 1’de helal akreditasyonuna sahip olmaksızın helal sertifikası veren kuruluşlar ile 7060 sayılı Kanun m. 3’ün ilk fıkrasına aykırı hareket ederek akredite yetkisi bulunmamasına rağmen helal akreditasyon yapmaya çalışanlara HAK’ın idari para cezası uygulayacağı hüküm altına alınmıştır.

Bahsi geçen düzenlemeler göstermektedir ki akreditasyonun zorunlu olmasıyla birlikte devlet, HAK vasıtasıyla sertifikasyon alanında daha fazla söz sahibi olma imkanını elde etmiştir. Zira Ticaret Bakanlığının ilgili kuruluşu olan HAK, akreditasyon faaliyeti esnasında kendisine başvuran kuruluşun, belirlenen standartlara uygunluğunu test etmekte, akredite ettiği kuruluşları belirli aralıklarla denetlemekte ve onları izlemektedir. Böylece akreditasyon faaliyeti sayesinde devletin, dağıtık vaziyette bulunan sertifikasyon kuruluşları üzerinde daha kolay denetim ve gözetimde bulunabileceği açıkça görülmektedir. Fakat akreditasyonun, daha önce belirtildiği şekilde zorunlu olmasıyla birlikte farklı kurumlardan akredite olan kuruluşların hangi

²² Helal Akreditasyon Dairesi Başkanlığı (HAK), “Helal Akreditasyon Denetimi Usul ve Esasları Rehberi” <<https://www.hak.gov.tr/data/5dc2c44a13b876761460c896/AKR-Pr01.pdf>> Erişim Tarihi 08 Mart 2023. Ayrıca bkz. Helal Akreditasyon Dairesi Başkanlığı (HAK) “Helal Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarına Yönelik Şahit/Tanık Denetimi Uygulama Rehberi” <<https://www.hak.gov.tr/data/5dc2c44a13b876761460c896/AKR-Pr01-Rh-004-Rv02.pdf>> Erişim Tarihi 08 Mart 2023.

²³ Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Sıkça Sorulan Sorular” <Helal Akreditasyon Kurumu (hak.gov.tr)> Erişim Tarihi 08 Mart 2023.

standartları benimseyeceği sorusu akla gelebilmektedir. Nitekim HAK'ın akreditasyon verdiği kuruluşlar HAK'ın benimsediği standarda yani OIC/SMIIC standartlarına tabi iken HAK'ın taraf olduğu ikili veya çok taraflı anlaşmalar gereği diğer ülkelerden akredite olan kuruluşların hangi standartlara tabi olacağı konusunda bir açıklık bulunmamaktadır. Şayet bu ülkeler tek bir standart benimsememişse bu halde, farklı standartların uygulanması sebebiyle meydana gelen karışıklıklar yine çözüme kavuşturulamamış olmaktadır. Dolayısıyla zorunlu akreditasyon esnasında tek bir standardın da öngörülmesi, bu alandaki karışıklığın giderilmesi için bir öneri olarak sunulabilir.

I. HELAL SERTİFİKASYONUNUN GELİŞİMİ

Helal gıda sertifikasyonu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkin bir hukuki düzenlemeye ve denetime ihtiyaç duyan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte, uygulama farklılıklarının ticari işlemlerin önünde engel oluşturması, bir standart ve bu standarda dayalı olarak sertifikasyon ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Helal gıda sertifikası ihtiyacı ise özellikle Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslümanların helal ve temiz gıda arayışları sonucunda görünür hale gelmiştir. Böylece helal sertifikasyonu faaliyetleri başlamış ve günümüze kadar gelişerek devam etmiştir.

Helal sertifikaları ve daha özeldir helal gıda sertifikasının nasıl bir gelişim gösterdiği, günümüzdeki durumun anlaşılması ve mevcut sorunların daha sağlıklı bir şekilde tespit edilerek onlara somut çözümler getirilebilmesi açısından önemlidir. Bu sebeple, bu başlık altında helal sertifikasyonun gelişimi konusunda önemli hususlara değinilecektir.

A. Osmanlı Dönemi

Devletin ilk teşkilatlandığı zamandan itibaren ticaretin söz konusu olduğu yerlerde tebaanın haklarını koruyan ve yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlayan denetim mekanizmaları öngörülmüştür. İslam devletlerinde bu denetimi yapmak üzere hisbe teşkilatı oluşturulmuştur. Resmî görevli olan muhtesipler, denetim ve yaptırım uygulama yetkisini ellerinde bulundurmuşlar ve kamu düzeninin tesisi için çalışmışlardır. İlerleyen süreçte hisbe teşkilatının görevleri belediyeler ve bazı bakanlıklar arasında paylaştırılmıştır. Hisbe

²⁴ Metin Topçuoğlu, Burcu Özkul, "Rekabet Hukuku Özellikle Haksız Rekabet Açısından Helal Gıda Sertifikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4(1), 2019, s. 10, 25.

teşkilatı ve ahilik, lonca gibi esnaf örgütleri sayesinde o dönemlerde helal güvencesi tesis edilebilmiştir. Ayrıca hisbe teşkilatı ve esnaf örgütlerinin yürüttükleri faaliyetler sayesinde kalite ve standardizasyonun tesisi de mümkün olabilmıştır.²⁵ Hisbe teşkilatı ve esnaf örgütleri gibi yapılarla helal güvencesi tesis edilmiş olsa da bugünkü anlamda bir helal gıda sertifikasyonundan bahsedilemeyecektir.

Her ne kadar gıda ürünü için olmasa da 1862 yılında Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde Müslümanların kullanımına sunulan deriden mamul ürünlerde "tahirdir" ibaresinin kullanılması suretiyle şerî/dini ölçütlere göre bir belgelendirme yapılması öngörülmüştür. Bu ürünlerin yumuşatılması için kan ve idrar gibi helal olmayan bazı malzemelerin kullanılıyor olması, bunu satın alan esnafı rahatsız etmiş ve yapılan şikayetler sonucunda şerî ölçülere uygun olanlara "tahirdir" ibareli damga vurulması kararı alınmıştır.²⁶ Osmanlı döneminde bir deri ürünün helal olduğunun sertifikalanması yönündeki bu karar, o dönemlerde de sertifikasyon konusunun gündeme gelmiş olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Ancak "helal sertifikası" ile "helal gıda sertifikası" kavramlarının birbirinden ayrı olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Helal sertifikası daha geniş anlamda gıda, kozmetik, turizm gibi alanlarda verilirken helal gıda sertifikası bunlardan sadece birisi yani sadece gıdalar için verilen sertifikayı ifade etmektedir. Dolayısıyla "tahirdir" ibaresi ile damgalamanın öngörüldüğü bu örnekte helal gıda sertifikası değil daha genel anlamda bir helal sertifikasının varlığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu cihetle bahsi geçen örneği helal gıda sertifikasının ilk örneği olarak kabul etmek doğru olmayacaktır.

²⁵ İsmail Yalçın, "Fıkıh ve Siyaseti Şer'iyye Bağlamında Küresel Helal Belgelendirme Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış", *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 2017, s. 439-440. Ayrıca bkz. Mehmet Yıldız, "Osmanlı'da Ürünlerin Dinî/Şerî Standardizasyonunda Dönüm Noktası: Tahirdir Damgalı Sertifikasyona Geçiş", *Turkish Studies*, 5(1), 2010, s. 1473.

²⁶ Yıldız, s. 1478. Bu kararın yer aldığı Meclis-i Valâ Mazbatası ve ekleri ile Sadaret Tezkiresinin asılları için bkz. Yıldız, s. 1482 vd. Bazı kaynaklarda "tahirdir" ibaresinin gıdalarla ilgili olduğu ifade edilse de kararın aslının yer aldığı Meclis-i Valâ Mazbatası ve ekleri ile Sadaret Tezkiresinde bu ibarenin deri ürünleri (ayakkabı) hakkında çıkan uyuşmazlık sonucunda sadece deri ürünleri için öngörülmüş olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla tahirdir ibaresini helal gıda sertifikasyonunun başlangıç noktası olarak görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu ibarenin gıdalar hakkında olduğu ile ilgili görüşler için bkz. Batu, s. 52; Savaş Fındık, *Türkiye'de Helal Gıda Sertifikasyon Faaliyetleri ve İlgili Kuruluşların Çalışma Prensiplerinin Karşılaştırılması*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 27.

B. Dünyada Gelişimi

Dünyada uluslararası ticaretin gelişmesiyle birlikte ihracat ve ithalatın, dolayısıyla ürün alışverişinin artması, Müslüman olmayan ülkelere yapılan göçler ve bu ülkelerde yaşayan Müslümanların helal ve tayyib ürün arayışı gibi durumlar, helal gıda sertifikasyonu ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Henüz helal gıda sertifikasının var olmadığı bu dönemlerde gayr-i müslim ülkelerde yaşayan Müslümanlar, Koşer²⁷ sertifikalı ürünlere yönelmiştir.

Yahudilikte yenilmesine müsaade edilen gıdalar ve bu kapsamda uygulanan kurallar olarak ifade edilen koşer, her ne kadar yalnızca Yahudileri bağlayan ve onlara has beslenme kuralları olsa da farklı din ve kültürlerden pek çok insan da çeşitli sebeplerle koşer sertifikalı ürünleri tercih etmişlerdir. Helal sertifikalı ürün bulamadıkları hallerde Müslümanlar da koşer sertifikalı ürünlere yönelmişlerdir. Zira koşer yasaları, İslam'ın sınırlarını çizdiği helal-haram hükümlerine daha yakın görülmüştür. Nitekim Yahudilikte de domuz ve ürünleri yasaktır. Aynı zamanda Yahudiler de kitap ehlidir.²⁸

Yahudilerin koşer sertifikası, helal sertifikasından çok daha önce, 1920'li yıllarda ABD'de uygulamaya konulmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinde bir helal gıda sertifikası ihtiyacını hissedilen Müslümanların gayretleri ise 1960'lı yılların ortalarında meyvelerini vermiş ve ABD'de bir grup Müslüman bilim insanı tarafından helal sertifikası uygulamaya konulmuştur.²⁹

ABD'deki helal sertifikası ile ilgili bu gelişmeleri Malezya ve Endonezya'daki çalışmalar takip etmiştir.³⁰ Malezya'da 1972'den itibaren bu amaçla yasal düzenlemeler yapılmış, sonrasında Başbakanlık bünyesinde komisyonlar oluşturulmuş ve bir belge verilmek suretiyle helal ürünler onaylanmıştır. 1994'ten itibaren helal logo uygulaması başlatılmıştır. 1997 yılında bir devlet kurumu olan İslami İşler Kalkınma Dairesi (JAKIM) hizmete başlamış ve 2008 yılına kadar helal sertifikasyon sürecini yürüten en yetkili kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Malezya aynı zamanda 2000 yılında bir helal standardı yayınlamış ve uluslararası düzeyde büyük yankı

uyandırmıştır. Daha sonra bu standardı birkaç kez revize etmiştir.³¹ Malezya, oluşturduğu standardın uluslararası tek standart olması için İslam İşbirliği Teşkilatı (Organisation of Islamic Cooperation/OIC) nezdinde başvurulara da bulunmuştur.³²

1999 yılında Dünya Helal Konseyi (World Halal Council/WHC), üyelerinin belgelendirme ve akreditasyon faaliyetlerine standart getirme amacıyla Cakarta'da kurulmuştur.³³ Endonezya'da ise helal belgelendirme standardı oluşturulmuş ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılmıştır.³⁴ Burada tek helal sertifika kurumu olan Meclis-i Ulema (MUI) helal sertifikasyon ve akreditasyon işlemlerini yapmaktadır.³⁵ İran'da ise 2003'te kurulan İslam Odası Araştırma ve Bilgilendirme Merkezi (Islamic Chamber Research & Information Center/ICRIC) çatısı altında belgelendirme yapılmaya başlanmıştır.³⁶ ICRIC, OIC standartlarını esas almaktadır.³⁷

Uluslararası ölçekte, helal sertifikası veren kuruluşlar arasında tek bir standardın ve tek bir uygunluk değerlendirme ölçütünün olmaması ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun önüne geçilebilmesi amacıyla 2010 yılında OIC tarafından merkezi İstanbul'da olan İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC) kurulmuştur. SMIIC, ortak bir standart hazırlama, metroloji, akreditasyon gibi konularda birliktelik sağlama, standardizasyon konusunda eğitimler düzenleme gibi önemli amaçlara sahiptir. SMIIC'in en üst karar organı Genel Kuruldur. Türkiye 2017 yılında SMIIC'in daimî üyesi olmuştur.³⁸

³¹ Mehmet Ali Fındık, "Malezya'nın Helal Gıda Sertifikasyonundaki Rolü", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2019, s. 86-87.

³² Yalçın, s. 442.

³³ Şimşek, s. 29.

³⁴ Salama Evans, "Halal Certification in Indonesia" <Halal certification in Indonesia - Halal-Focus.net - Daily Halal Market News> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.

³⁵ Şimşek, s. 29, 31.

³⁶ Yalçın, s. 443.

³⁷ Islamic Chamber Research & Information Center (ICRIC), "Halal" <<https://www.icricinternational.org/halal/>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.

³⁸ Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), "İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)" <<https://www.hak.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararasi-kuruluslar/islam-ulkeleri-standardlar-ve-metroloji-enstitusu-smiic>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.

²⁷ Koşer hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Koşer ve Koşer Ekonomisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 147(2), 2010, s. 105, 122, 126.

²⁸ Kurt, s. 105, 122, 126.

²⁹ Kurt, s. 136.

³⁰ Yalçın, s. 442.

C. Ülkemizdeki Gelişimi

Helal sertifikasyonu ile ilgili gelişmeler batılı ülkeler ve Güneydoğu Asya'da kendini daha çok gösterirken bizim ülkemizde bu süreç daha geç başlamış ve daha yavaş bir şekilde ilerlemiştir.³⁹ Bu durumun yaşanmasında ülkenin içinde bulunduğu ortam ve tüketicilerin taleplerinin de etkisinin bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Müslümanların azınlıkta yaşadığı ülkelerde helal gıdaya ulaşımın zor olması, orada yaşayan Müslümanlar üzerinde bir rahatsızlık meydana getirmiş ve onların bir arayışa girmelerine neden olmuştur. Bu arayış, helal gıda sertifikasyonunun uygulamaya konulmasıyla bir sonuç bulmuştur. Fakat büyük çoğunluğunu Müslüman halkın oluşturduğu bizim ülkemizde insanlar, satılan ürünlerin zaten helal olduğu düşüncesine sahip oldukları için böyle bir arayış içine ilk başlarda girmemişlerdir. İlerleyen yıllarda, toplumun bu yönde bilinçlenmeye başlamasıyla birlikte bizim ülkemizde de helal gıda sertifikasına yönelik bir hassasiyet tezahür etmiştir.

Ülkemizde 2005 yılında⁴⁰ GİMDES ile başlayan süreç diğer birçok dernek, vakıf, şirket gibi statülere sahip kuruluşların oluşturularak sertifikasyona başlamasıyla devam etmiştir. Helal sertifikasyonu yapan bu kuruluşlar tek bir standart takip etmedikleri için uygulamalar arasında farklılıklar oluşmuş bu durum sertifikasyona olan güvenin zedelenebileceği endişesini beraberinde getirmiştir. Buna çözüm olabilmesi adına HAK kurulmuş ve akreditasyon hizmetine başlamıştır. TSE'nin 14 Temmuz 2011⁴¹ tarihinde helal sertifikasyonuna başlamasıyla birlikte ise ilk kez bir kamu kurumu tarafından helal sertifikasyonu işlemi yapılmıştır. HAK, 4 sayılı CBK m. 176/4 gereği sertifikasyon işlemi yapmamaktadır.

II. ÜLKEMİZDE HELAL SERTİFİKASİ VEREN KURULUŞLARIN HUKUKİ NİTELİKLERİ

Ülkemizde hem özel hukuk tüzel kişileri hem de kamu tüzel kişisi eliyle helal sertifikasyonu yapıldığı görülmektedir. Dernek, vakıf, şirket şeklinde

³⁹ Yalçın, s. 442.

⁴⁰ Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), "Dünden Bugüne GİMDES" <<http://www.gimdes.org/kurumsal>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.

⁴¹ Türk Standartları Enstitüsü (TSE), "Helal Belgelendirme Hizmetleri" <<https://www.tse.org.tr/helal-belgelendirme-hizmetleri-2/helal-belgelendirme-islemleri/>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.

özel hukuk tüzel kişileri eliyle sertifikasyon faaliyeti yürütülebildiği gibi bir kamu kurumu olan, kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip Türk Standartları Enstitüsü eliyle de sertifikasyon yapılabilmektedir. Sertifika kuruluşlarının sayıca fazla olması sebebiyle çalışmada özel hukuk tüzel kişisi olan sertifika kuruluşlarından yalnızca birkaçının isimlerine örnek kabilinden yer verilmiştir.

D. Özel Hukuk Tüzel Kişileri

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m. 47'de "*Başlıbaşına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal toplulukları, kendileri ile ilgili özel hükümler uyarınca tüzel kişilik kazanırlar.*" denilmek suretiyle özel hukuk hükümleri uyarınca oluşturulan kişi ve mal topluluklarının birer tüzel kişilik oldukları hüküm altına alınmıştır. Bir başka ifade ile kişi ve mal toplulukları şeklindeki özel hukuk tüzel kişileri özel hukuk hükümleri çerçevesinde kurulmakta ve faaliyet yürütmektedir.⁴²

Dernekler gibi ortak bir amacın devamlı olarak gerçekleştirilmesi için bir araya gelen kişilerin oluşturduğu kişi toplulukları, birer özel hukuk tüzel kişisidir. Öte yandan belirli bir mal varlığının ortak bir amacın devamlı olarak gerçekleştirilmesi için özgülenmesi, o mal varlığının o amaca tahsis edilmesi ile mal topluluğu şeklinde oluşturulmuş özel hukuk tüzel kişilikleri de bulunmaktadır. Vakıflar, mal topluluğu şeklinde özel hukuk tüzel kişileridir.⁴³

Özel hukuk tüzel kişilerinin kamu gücü gibi üstün yetkileri bulunmamaktadır. Diğer gerçek ve tüzel kişilerle olan ilişkilerinde eşitlik ilkesi söz konusudur. Kamu yararı değil, birtakım bireysel menfaatlerin tesisi amacına yönelik olarak kurulurlar. Kendilerini kuranların serbest iradesiyle de sona erdirilebilirler.⁴⁴

Ülkemizde GİMDES, HELALDER, Dünya Helal Vakfı gibi bazı özel hukuk tüzel kişileri tarafından helal sertifikasyonu yapılmaktadır. Bunlardan kişi topluluğu şeklinde bir özel hukuk tüzel kişisi olan GİMDES, ülkemizdeki ilk helal belgelendirme yetkisine sahip olan kuruluştur.⁴⁵ 2005 yılında

⁴² Ramazan Çağlayan, "Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kısıtları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 2016, s. 376.

⁴³ Çağlayan, s. 376-377.

⁴⁴ Çağlayan, s. 376.

⁴⁵ Dursun Yener, "Factors That Affect the Attitudes of Consumers Toward Halal-Certified Products in Turkey", *Journal of Food Products Marketing*, 21(2), 2015, s. 163.

kurulmuş ve 2009 yılında Malezya, Endonezya gibi ülkelerden akreditasyon olarak helal sertifikasyonuna başlamıştır.⁴⁶ Yine Sağlık, Güvenlik ve Helal Derneği (HELALDER) de helal sertifikasyonu yapan kişi topluluğu şeklinde özel hukuk tüzel kişisi olarak 2010 yılında kurulmuştur.⁴⁷ Helal sertifikasyonu yapan kuruluşlardan Dünya Helal Vakfı ise mal topluluğu şeklinde bir özel hukuk tüzel kişisi olarak kurulmuştur.⁴⁸ Fakat helal sertifikası veren özel hukuk tüzel kişileri bunlarla sınırlı değildir. Sertifikasyon yapan bu kuruluşlar, tek bir standardı benimsememekte bazıları kendi helal standardını oluştururken bazıları ise uluslararası standartları kullanmaktadır.

B. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri

Kamu hukuku kurallarına göre kurulup faaliyette bulunan tüzel kişiliklere, kamu tüzel kişiliği (kamu hukuku tüzel kişiliği) denilmektedir. Anayasa m. 123'te kamu tüzel kişiliğinin kanun veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulacağı hüküm altına alınmıştır. Kamu yararını gerçekleştirme saikiyle hareket eden kamu tüzel kişileri, aynı zamanda kamu gücü ayrıcalıklarına da sahiptir. Kişi topluluğu şeklinde kamu tüzel kişilerinin yanı sıra mal topluluğu şeklinde kamu tüzel kişileri de bulunmaktadır.⁴⁹

Ortak bir yararın gerçekleştirilebilmesi amacıyla bir araya gelen kişilerin oluşturduğu topluluğa kamu hukuku hükümlerinin uygulanması suretiyle tüzel kişilik verilmesi halinde, kişi topluluğu şeklinde kamu tüzel kişileri karşımıza çıkmaktadır. Kamu idareleri, kişi topluluğu şeklinde kamu tüzel kişileridir. Burada kamu idareleri ile kastedilen mahalli idareler yani il özel idaresi, belediye ve köydür.⁵⁰

Belli bir mal ve hizmet topluluğuna kamu tüzel kişiliği verilmesi halinde, mal topluluğu şeklinde kamu tüzel kişiliği karşımıza çıkmaktadır. Kamu

kurumları bu şekilde bir tüzel kişiliktir.⁵¹ 2011 yılında helal sertifikasyonuna başlayan ve bir kamu kurumu olan TSE de 132 sayılı Kanun'la kurulmuş mal topluluğu şeklinde bir kamu tüzel kişiliğidir. Nitekim Danıştay kararlarında da TSE'nin, kamu tüzel kişiliğini haiz bir kamu kurumu olduğu ifade edilmektedir.⁵²

Ülkemizde helal sertifikasyonu yapan bir kamu tüzel kişiliği olan TSE'nin, “*özel hukuk hükümlerine göre yönetilen özel bütçeli bir kamu kurumu*” olduğu 4 sayılı CBK'nın TSE'nin kuruluşunun düzenlendiği ilgili m. 550'de hüküm altına alınmıştır. 4 sayılı CBK'da bu yönde bir hüküm sevk edilmiş olması, TSE'nin bir özel hukuk tüzel kişisi olduğu anlamına gelmemektedir. Zira bir hizmet yerinden yönetim kuruluşu olan TSE'ye, aynı CBK'da kamu gücü ayrıcalıklarının tanındığı açıkça görülmektedir. Özel hukuk hükümlerine göre yönetilmesi, onun kamu tüzel kişisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.⁵³

TSE'nin, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olduğu 4 sayılı CBK m. 550/5'te hüküm altına alınmıştır. Kamu tüzel kişiliğine sahip “ilgili” kuruluşlar, hizmet bakımından yerinden yönetim teşkilatı içerisinde yer alır.⁵⁴ Dolayısıyla kamu tüzel kişiliğine sahip ve Bakanlığın ilgili kuruluşu olan TSE, hizmet bakımından yerinden yönetim teşkilatı içerisinde bir kamu kurumudur. Burada “ilgili kuruluş” kavramından kasıt, kamu tüzel kişiliğine sahip olan bu Kurumun, merkezi yönetimin idari vesayet denetimi altında olmasıdır.⁵⁵

Her ne kadar hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşları üzerinde merkezden yönetimin idari vesayet yetkisi konusunda Anayasa ve diğer mevzuatta özel bir düzenleme yer almasa da doktrinde bunlar üzerinde de tıpkı yer bakımından yerel yönetimler üzerinde olduğu gibi merkezi idarenin vesayet yetkisinin varlığı kabul edilmektedir.⁵⁶

3046 sayılı Kanun (703 sayılı KHK ile değişik) m. 19/A'da Bakanın,

⁴⁶ Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), “Dünden Bugüne GİMDES” < <http://www.gimdes.org/kurumsal>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.

⁴⁷ Sağlık, Güvenlik ve Helal Derneği (HELALDER), “Hakkımızda” <<https://www.helalder.org.tr/kurumsal.asp?id=1&helalder=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.

⁴⁸ Dünya Helal Vakfı (DHHV), “Dünya Helal Vakfı Neden Kuruldu?” <<https://www.dunyahelalvakfi.org/>> Erişim Tarihi 14 Mart 2023.

⁴⁹ Çağlayan, s. 377; Halil Kalabalık, *İdare Hukuku Dersleri Cilt-I*, 5. Bası, Seçkin Yayınları, 2019, s. 119 vd.

⁵⁰ Çağlayan, s. 377.

⁵¹ Çağlayan, s. 377.

⁵² Danıştay 12 D, 2015/1556, 29.04.2019; Danıştay 12 D, 2018/1157, 18.09.2019.

⁵³ Bahtiyar Akyılmaz vd., *Türk İdare Hukuku*, 13. Bası, Savaş Yayınları, 2021, s. 210; Kalabalık, s. 121.

⁵⁴ Akyılmaz vd., s. 230.

⁵⁵ Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri*, s. 222; Akyılmaz vd., s. 229-230;

⁵⁶ Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri*, 128-129; Akyılmaz vd., s. 187.

“bağlı, ilgili, ilişkili kuruluşun her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye” yetkili olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla ayrı bir kamu tüzel kişiliği bulunsada idari özerklikle çok da uyumlu olmayarak TSE’nin faaliyet ve işlemleri üzerinde ilgili olduğu Bakanlığın denetim yetkisinin varlığı bu hükümden de açıkça anlaşılmaktadır.

TSE, helal sertifikasyonunda OIC/SMIIC standartlarını kullanmaktadır.⁵⁷ TSE’nin Helal Belgelendirme Komitesi, Belgelendirme Üst Komitesi gibi karar organları bulunmaktadır. Aynı zamanda “Helal Belgelendirme Akademik İstişare Kurulu” adı altında helal sertifikasyonu ile ilgili ortaya çıkan ihtilafları çözüme kavuşturacak bir organı da bulunmaktadır. TSE, helal sertifikasyonu kapsamında üretim yeri incelemesi, muayene, deney, numune alma ve kontrol gibi işlemler yapmaktadır. Ayrıca belgelendirme yaptıktan sonra ara kontrol ve gözetimde de bulunmaktadır.⁵⁸

TSE, HAK tarafından akredite edilmiştir.⁵⁹ Akreditasyonun bir sonucu olarak TSE, HAK’ın akreditasyonla ilgili gözetim ve denetimine tabi olacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere TSE ve HAK, iki farklı bakanlığın ilgili kuruluşudur. Bu noktada bir bakanlığın ilgili kuruluşu olan bir kurumun, başka bir bakanlığın ilgili kuruluşunu denetlemesi gibi bir sonuçla karşılaşmaktadır. Bu durum hukuka aykırılık oluşturmamakla birlikte TSE’nin, HAK tarafından akredite olmuş diğer kuruluşlar karşısında avantajlı olduğu düşüncesini uyandırabilecektir. Ayrıca Bakanlığın ilgili kuruluşu olan HAK’ın, vesayet denetimi altında olduğu göz önüne alındığında Kurumun bağımsız karar alma noktasında sorunlar yaşayabilmesi de muhtemeldir. Böyle bir tereddüde mahal vermemek ve dış etkilerden bağımsız şekilde karar alabilmek adına akreditasyon kurumunun yapısının değiştirilmesi ya da denetim ve gözetim yetkisinin, yeni oluşturulacak bağımsız bir organa verilmesi, öneri olarak sunulabilir. Bu açıdan bakıldığında HAK, Bakanlığın ilgili kuruluşu değil de daha özerk bir şekilde “ilişkili”⁶⁰ kuruluş şeklinde bir yapıya sahip olursa

⁵⁷ Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Helal Belgelendirme Hizmetleri” <<https://www.tse.org.tr/helal-belgelendirme-hizmetleri-2helal-belgelendirme-islemleri/>> Erişim Tarihi 27 Mart 2023.

⁵⁸ Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Helal Belgelendirme Usul ve Esasları”, <<https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/6899/11072016154132-2.pdf>> Erişim Tarihi 27 Mart 2023.

⁵⁹ Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Akredite Kuruluşlar” <<https://www.hak.gov.tr/akredite-kuruluslar>> Erişim Tarihi 27 Mart 2023.

⁶⁰ Nitekim bakanlıkların ilişkili kuruluşları, ilgili kuruluşlardan farklı olarak vesayet denetimine tabi değildir ve özerktir. Bkz. Çağlayan, *İdare Hukuku Dersleri*, s. 222-223.

daha bağımsız karar alabilmesi sağlanabilir. Bundan farklı olarak HAK yerine başka bir bağımsız organa denetim ve gözetim yetkisi verilmesiyle de kararların bağımsız olarak alınması sağlanabilir.

III. REKABET HUKUKU AÇISINDAN HELAL GIDA SERTİFİKASI

Anayasa m. 167 ve 172⁶¹ hükümleri gereğince rekabetin korunması, piyasaların adil ve sağlıklı bir şekilde işlemesi ve tüketici haklarının güvence altına alınması amacıyla 1994 yılında 4054 sayılı Kanun⁶² kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, piyasaların sağlıklı bir şekilde işleyişini ve rekabeti destekleyen bir çerçeve sağlamaktadır.

4054 sayılı Kanun m. 4’te, özellikle belirli bir mal veya hizmet piyasasında faaliyet gösteren teşebbüsler arasındaki rekabeti koruma altına almaktadır. Bu hükme göre, doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleyen, bozan ya da kısıtlayan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliği kararları yasaklanmıştır.⁶³

Mezkûr Kanun, teşebbüsler arasında rekabeti engelleyen, kısıtlayan ya da bozan her türlü anlaşmanın, uyumlu eylemlerin veya teşebbüs birliği kararlarının hukuka aykırı olduğunu açıkça belirtmektedir. Örneğin, bir grup teşebbüsün, belirli bir mal veya hizmet piyasasında rekabeti kısıtlamak için anlaşma yapmaları, bu hükme göre yasaklanmıştır. Aynı şekilde, birbirleriyle rekabet etmesi beklenen teşebbüslerin uyumlu eylemler gerçekleştirilmesi ve bu şekilde rekabeti bozucu eylemlerde bulunmaları da yasaklanmıştır.

Rekabetin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve tüketici haklarının korunması için mezkûr Kanun m. 4 hayati öneme sahiptir. Çünkü rekabet, piyasaların etkinliğini artırmakta, ürün ve hizmetlerin kalitesini yükseltmekte, fiyatları düşürmekte ve tüketiciye daha geniş bir seçenek yelpazesi sunmaktadır. Dolayısıyla, rekabetin korunması, hem tüketici haklarını güvence altına almakta hem de genel ekonomik refahı artırmaktadır.

⁶¹ “M. 167: Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.” “M. 172: Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır; tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.”

⁶² Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4054, Kabul Tarihi: 07.12.1994, RG 13.12.1994/22140.

⁶³ 4054 sayılı Kanun, md. 4 gerekçesi.

A. Helal Sertifikası Veren Kuruluşların Teşebbüs ve Teşebbüs Birliği Niteliği

4054 sayılı Kanun'un "Tanımlar" başlıklı m. 3'te teşebbüs birlikleri "Teşebbüslerin belirli amaçlara ulaşmak için oluşturduğu tüzel kişiliği haiz ya da tüzel kişiliği olmayan her türlü birlikleri..." olarak tanımlanmıştır. Kanun'un tanımı doğrultusunda, teşebbüs birliği oluşturan unsurların "teşebbüs" olarak kabul edilir nitelikte olmaları gerekmektedir. Bu çerçevede, en azından iki teşebbüsün mevcudiyeti hem zorunluluk hem de teşebbüs birliği oluşturmanın yeterli şartıdır.⁶⁴ 4054 sayılı Kanun m. 3'te teşebbüs, "piyasada mal veya hizmet üreten, pazarlayan, satan gerçek ve tüzel kişilerle, bağımsız karar verebilen ve ekonomik bakımdan bir bütün teşkil eden birimler" şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁵

Helal sertifikası veren "GİMDES", "HELALDER", "TSE", "KASCERT" gibi devlet kuruluşu ve derneklerin teşebbüs ya da teşebbüs birliği olup olmadıklarını belirlerken 4054 sayılı Kanun m. 3'te düzenlenen "teşebbüs" ve "teşebbüs birliği" tanımları dikkate alınmalıdır:

"GİMDES" ve "HELALDER" helal sertifikası hizmeti sunan dernek statüsünde kuruluşlardır. Her biri ayrı ayrı bir teşebbüs olarak kabul edilebilir, çünkü her biri ekonomik bir faaliyet göstermekte ve sertifikasyon hizmeti vererek gelir elde etmektedir. "TSE" daha önce de ifade edildiği üzere bir kamu kurumudur. Bu da ekonomik faaliyet gösteren bir birimdir. TSE de helal sertifikasyon hizmeti sunmaktadır ve bu bağlamda bir "teşebbüs" olarak kabul edilmektedir. "KASCERT" ise bir şirket olduğu için, yine ekonomik faaliyet gösteren bir teşebbüstür.

Yukarıda bahsedilen kuruluşların bir "teşebbüs birliği" oluşturduklarını söylemek için, bu kuruluşların 4054 sayılı Kanun m. 4'ün yasakladığı eylemleri gerçekleştirmiş olmaları gerekmektedir. Mezkûr m. 4'e göre "... rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka

aykırı ve yasaktır." Bu eylemler arasında yukarıda bahsedilen kuruluşların birlikte hareket etmeleri ve ekonomik bir faaliyeti birlikte gerçekleştirmeleri çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Türk Medeni Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'na göre, bir tüzel kişilik oluşturmak için belirli bir amaç ve organizasyon yapısının olması gerekmektedir. Bu noktada, eğer bu kuruluşlar arasında düzenlenmiş bir anlaşma yoksa ve birlikte hareket etmiyorlarsa, bu kuruluşların bir "teşebbüs birliği" oluşturduklarını söylemek hukuki olarak doğru olmaz. Dolayısıyla, her bir kuruluşun bağımsız olarak ekonomik faaliyet gösterdiği ve belirli bir sektörde (helal sertifikasyon sektörü) hizmet sunduğu, ancak birlikte hareket etmediği veya birlikte ekonomik bir faaliyeti gerçekleştirmediği için bir "teşebbüs birliği" oluşturmadıkları söylenebilir. Ancak bu durumun tam ve kesin bir şekilde belirlenmesi için ilgili kuruluşların faaliyetlerinin ve aralarındaki ilişkinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu tür bir incelemenin düzenleyici ve denetleyici bir üst kurul olan Rekabet Kurumu tarafından yapılması piyasa düzenini sağlayacak, piyasaya güveni arttıracaktır.

"GİMDES", "HELALDER", "TSE", "KASCERT" gibi kuruluşlar arasında düzenlenmiş bir anlaşma varsa ve bu anlaşma doğrultusunda birlikte hareket ediyorlarsa, bu durumda "teşebbüs birliği" kavramı gündeme gelmektedir. Rekabet hukuku açısından, bu tür bir birliğin rekabeti kısıtlama potansiyeli olup olmadığı eğer varsa bunun rekabet hukuku çerçevesinde ne tür sonuçları olacağı gibi konuları Rekabet Kurulu tarafından incelenmesi gerekmektedir. Eğer bu kuruluşlar arasında düzenlenmiş bir anlaşma yoksa ve her biri bağımsız olarak faaliyet gösteriyorsa, her biri ayrı bir teşebbüs olarak kabul edilir ve her birinin faaliyetleri ayrı ayrı rekabet hukuku çerçevesinde değerlendirilir.

B. Sertifika Kuruluşları Arasında Oluşabilecek Rekabet

Mevcut rekabet ortamında sertifikalar, bir mal ya da hizmeti ayırt etmek⁶⁶ ve bunların niteliklerini güvence altına alabilmek için kullanılan yeni bir "pazarlama paradigması" olarak tanımlanmaktadır. Artık helal gıda gibi "ahlak ekonomilerinin"⁶⁷ sertifikalarla karakterize edildiği bir dönemin

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ivo Van Bael ve Jean-Francois Bellis, *Competition Law of the EEC*, Wolters Kluwer Law & Business, 2010, s. 23, 24; Conrad W. Oberdorfer vd., *Common Market Cartel Law: a commentary on articles 85 and 86 of the EEC treaty and regulations nos. 17, 27, and 26*, Commerce Clearing House, 1971, s. 9.

⁶⁵ Metin Topçuoğlu, "Rekabet Hukuku Uygulamasında Teşebbüs Birlikleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 2001, s. 132.

⁶⁶ Shambavi Rajagopal vd., "Halal certification: implication for marketers in UAE", *Journal of Islamic Marketing*, 2(2), 2011, s. 139.

⁶⁷ Yabancı literatürde kendisine yer bulduğu halde bizim için yeni olan bu kavramla ilgili daha fazla bilgi için Bkz. Steve Bruce, *Choice and Religion: A Critique of Rational Choice*, Oxford University Press, 2000; Young, Lawrence A. Young, *Rational Choice Theory and Religion*, Routledge, 1997; Robert Hoffmann, "The Experimental Economics of Religion" *Internati-*

başladığı açıkça görülmektedir.⁶⁸

Sertifikalandırma kuruluşları arasındaki piyasa rekabeti, bu kuruluşları maliyetlerini azaltmaya ve müşteri taleplerini hafifletmeye yönlendirebilmektedir. Ancak, bu durum bazı kuruluşların standartlarını düşürmesine neden olabilir. Bu durumun sonucu genellikle standartlarda “*alt seviyeye doğru bir yarış*” olmaktadır. 2007-2008 ABD finansal krizi sonrasında, bir kongre panelinde, “*mortgage-backed securities (ipoteğe dayalı menkul kıymetler)*”e yüksek değerlemeler yapan ve sonradan değersiz olduğu ortaya çıkan kredi derecelendirme kuruluşları, “finansal yıkımın önemli bir dişlisi” olarak nitelendirilmiştir.⁶⁹ Başka bir örnekte, özel bir gıda güvenliği denetim firması, *Peanut Corporation of America*’ya kalite bakımından “üstün” bir derecelendirme ile sertifika vermiş, kısa bir süre sonra şirketin ürünleri 9 kişinin ölümüne ve 22,000’den fazla kişinin 2008-2009 yılları arasında “*salmonella*” hastalığına yakalanmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, özel sertifikasyonların güvenilirliğini ve standartları sağlamada yaşanan zorlukları göstermektedir.⁷⁰

Hukuki boyutta bakıldığında, özel sertifikasyon kuruluşlarının faaliyetlerinin piyasa dinamikleri ve düzenleyici standartlarla birlikte dikkatli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Tüketicilerin korunması ve piyasa düzeninin sağlanması için bu kuruluşların, hizmetlerinin kalitesini ve güvenilirliğini sürdürmeleri önem arz etmektedir. Örneğin, eğer bu kuruluşlar, belirli bir üreticiye veya tedarikçiye avantaj sağlamak amacıyla sertifikasyon ve akreditasyon sürecini manipüle ederlerse, bu durum, rekabet hukuku çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu sadece belirli bir sektörde değil, tüm sektörlerde rekabeti bozar ve tüketicilerin çıkarlarına zarar verir.

Özel sertifika kuruluşları arasındaki rekabet, genellikle verimliliği artırmaktadır ve tüketicilere daha kaliteli hizmet sunmayı teşvik etmektedir. Sertifika kuruluşlarının maliyetleri düşürme ve marka değerlerini koruma

çabaları, bazı hallerde rekabet hukuku açısından sorunlara yol açabilmektedir.⁷¹ Örneğin, sertifika kuruluşunun, düşük ücretler karşılığında düşük kalite standartları sunması veya belirli bir şirkete avantaj sağlamak için standartları manipüle etmesi, rekabet hukuku ilkeleriyle çelişebilir. Bu sebeple sertifika kuruluşlarının, maliyetleri düşürme ve kalite standartlarını koruma çabaları, rekabet hukuku ilkeleri ile dengeli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Sertifikasyon standartları ve süreçlerinin şeffaflığı sağlanarak, bu alandaki hukuki düzenlemeler ile yapılan denetimlerin yerinde ve etkin olması gerekmektedir.⁷² Koşer sertifikasyonunun başarısı, bu dengenin nasıl sağlanabileceği konusunda örnek alınabilir.⁷³ Ancak her sertifikasyon sistemi için bu dengeyi kurmanın farklı yöntemleri ve zorlukları olacağına da gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

C. Helal Gıda Sertifikasyonunun Helal Pazarındaki Yeri

Helal gıda sertifikalarına olan talebin artması, pazar payına paralel olarak sertifika kuruluşlarının ve sertifika temin eden markaların sayısının artması, belirli bir mal ya da hizmet piyasasında rekabeti engelleyen, bozan ya da kısıtlayan teşebbüsler arası anlaşmaları ve uyumlu eylemleri yasaklayan 4054 sayılı Kanun çerçevesinde ele alınmaktadır.

4054 sayılı Kanun’un amacı, etkin ve sağlıklı bir rekabet ortamını koruyarak tüketicinin menfaatlerini sağlamaktır.⁷⁴ Helal gıda sertifikası piyasası, rekabeti koruma ilkeleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, birkaç anahtar nokta ön plana çıkmaktadır:

Öncelikle, helal sertifikalarının bir pazarlama aracı olarak kullanılması, tüketicilere doğru bilgi verme ve yanıltıcı uygulamalardan kaçınma yükümlülüğünü gündeme getirmektedir. 4054 sayılı Kanun, tüketicinin yanıltılmasını ve rekabetin haksız bir şekilde kısıtlanmasını önlemek için belirli hükümler içermektedir. Örneğin, bir firma helal sertifikası olduğunu iddia ederken, aslında bu sertifikayı almak için gerekli koşulları sağlamamışsa, bu durum tüketicileri yanıltmaya ve helal sertifikası olan ve kurallara uyan işletmelerin zarar görmesine neden olmaktadır.

onal Centre for Behavioural Business Research Working Paper No. 2011-03, Nottingham University Business School Research Paper No. 2011-02, Temmuz, 2011.

⁶⁸ Johan Fischer, “Religion, Culture, and Business Legitimacy”, ed. J. Rendtorff, *Handbook of Business Legitimacy*, Springer, Cham, 2020, s. 250.

⁶⁹ Timothy D. Lytton, “Kosher Certification as a Model of Private Regulation: Third-Party Certification Has Benefits over Both Government Regulation and Unregulated Markets”, *Regulation* 36(24), 2013, s. 27.

⁷⁰ Lytton, s. 27.

⁷¹ Lytton, s. 27.

⁷² Metin Topçuoğlu vd., “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Açısından Helal Ürün Sorunu ve Sonuçları”, *TAAD*, 7(30), 2017, s. 15-17.

⁷³ Kurt, s. 135.

⁷⁴ 4054 sayılı Kanunun gerekçesi.

Bir diğer husus, helal sertifika kuruluşlarının sayısındaki artış ve bu kuruluşlar arasındaki rekabet, sertifikasyon standartlarının düşmesine ve tüketicinin korunmasının zayıflamasına yol açabilir.⁷⁵ Bu nedenle, 4054 sayılı Kanun çerçevesinde, helal sertifikasyon kuruluşları arasındaki rekabetin, tüketicinin korunması ve bilgiye erişimin sağlanması prensipleriyle uyumlu olması gerekmektedir.

4054 sayılı Kanun, helal gıda sertifika piyasasında etkin bir rekabet ortamının oluşması büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, helal gıda sertifika piyasası, tüketicinin korunması, rekabetin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve helal sertifikasyon süreçlerinin standartlarının düşmemesi adına düzenlenmeli ve denetlenmelidir.

Helal gıda sertifikaları hem tüketicilerin bilinçli seçim yapabilmesi hem de firmaların dürüst ve etik bir şekilde hizmet sunabilmesi açısından önem arz etmektedir.⁷⁶ Standartların düşmesi, tüketicinin güvenini azaltabilir ve haksız rekabeti teşvik edebilir. Bu nedenle, helal sertifika kuruluşlarının sayısı ve faaliyetleri arttıkça, bu kuruluşların sunduğu hizmetlerin kalitesini ve standartlarını korumak için etkin bir denetim ve düzenleme mekanizması oluşturulmalıdır. Bu mekanizmanın oluşturulmasında devletin ve ilgili düzenleyici kurumların rolü büyüktür. Örneğin devlet, sertifika standartlarını belirleyen ve bu standartların uygulanmasını denetleyen bağımsız ve tarafsız bir kurum oluşturabilir. Ayrıca, rekabet ihlallerini önlemek ve tüketicileri korumak için gerektiğinde müdahale etme yeterliliğine de sahip olmalıdır.

McDonald's, KFC, Starbucks, Nestle, Burger King gibi birçok dev markanın helal gıda sertifikası temin etmesiyle birlikte⁷⁷, sertifikasyon sürecinin şeffaflığı, standartları ve düzenlemeleri uluslararası düzeyde de önem kazanmıştır.⁷⁸ Bu nedenle, uluslararası iş birliği ve standartların harmonizasyonu da helal gıda sertifikasyonunun hukuki çerçevesini oluşturan önemli unsurlardandır.

⁷⁵ Topçuoğlu vd., s. 29.

⁷⁶ Topçuoğlu vd., s. 20; Marc Chambolle, "Food Policy And The Consumer", *Journal Of Consumer Policy*, 1988, s. 435.

⁷⁷ Johan Fischer, "Branding halal: A photographic essay on global Muslim markets", *Anthropology Today* 28(4), 2012, s. 19.

⁷⁸ Rajagopal, s. 153.

Ç. Rekabet İhlalleri Açısından Helal Gıda Sertifikasyonu

Ülkemizde helal sertifikası veren birçok kuruluş vakıf, dernek ve şirketler olarak faaliyet göstermektedir. Bu tür kuruluşlar, helal ürünlerin tespitinde ve sertifikalandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu durum, helal sertifikalarının standardizasyonu ve tutarlılığı konusunda sorunlara yol açabilmektedir. Zira farklı kuruluşlar farklı standartlar ve kriterler belirleyebilmektedir. Diğer yandan, bir devlet kurumu olan TSE, helal sertifikası vermeye yetkilendirilmiştir. TSE, kamusal bir kurum olması ve geniş kapsamlı teknik yeteneklere sahip olması nedeniyle, helal sertifikasyon sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, bir gıda şirketi, helal sertifikasını almak için TSE'ye başvurabilir ve belirli şartları yerine getirdikten sonra bu sertifikayı alabilmektedir. Ancak aynı şirket, başka bir dernek veya şirket tarafından helal sertifikası almak istediğinde, farklı standartlar ve kriterlerle karşılaşabilmektedir. Bu durum hem şirketler hem de tüketiciler için belirsizlik ve güvensizlik oluşturabilir.

4054 sayılı Kanun m. 4'e göre, belirli bir mal veya hizmet piyasasında rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran ya da doğurabilecek teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka aykırı ve yasaktır. Bu çerçevede, "GİMDES", "HELALDER", "TSE", "KASCERT" gibi devlet kuruluşu ve derneklerin, helal gıda piyasasında 4054 sayılı Kanun'da belirtilen rekabet ihlallerini düzenleyen hükümlere aykırı davranıp davranmadıklarının Rekabet Kurumu tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir. Sertifika kuruluşları bakımından rekabet ihlallerinin m. 4 ve 6 kapsamında değerlendirmesi şu şekildedir:

- Rekabeti Sınırlayan Anlaşmalar veya Uyumlu Eylemler: Sertifika kuruluşları arasında, helal gıda piyasasındaki rekabeti sınırlayan veya bozan açık anlaşma (explicit collusion) ya da gizli anlaşma (implicit collusion) veya uyumlu eylemlerde bulunup bulunmadığı incelenmelidir. Örneğin, belirli bir helal gıda sertifikası verme hakkını monopolize etme veya fiyatları artırma amacıyla bir araya gelip anlaşma yapmaları bu duruma örnek olabilmektedir.⁷⁹

⁷⁹ Rakipler arasındaki piyasa paylaşımı, fiyat belirleme, alım satım şartlarının tespit edilmesi, piyasa kaynaklarının veya unsurlarının paylaşılması ya da kontrolü, mal veya hizmetin arz ya da talep miktarının kontrolüne ilişkin anlaşmalar geçersiz kabul edilmektedir. *Bknz.* Sevda Yaşar Coşkun, "Türk Rekabet Hukukunda Rekabet İhlalinin Özel Hukuktaki Sonuçları", *6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Asos Yayınevi, 2019, s. 240.

- Fiyatların veya Şartların Tespit Edilmesi: Eğer yukarıda bahsedilen kurum ve kuruluşlar, helal gıda sertifikası almak için belirli bir fiyat veya şartları tespit etme konusunda anlaşma içerisine girerlerse, bu da rekabeti kısıtlayıcı bir davranış olarak değerlendirilebilmektedir.⁸⁰

- Piyasaların Bölüşülmesi: Kuruluşlar, belirli coğrafi bölgeler veya belirli türdeki işletmeler arasında helal gıda sertifikasyon piyasasını paylaşma anlaşması yapmışlarsa, bu da rekabeti kısıtlayıcı bir davranış olmaktadır.

- Rakip Teşebbüslerin Faaliyetlerinin Zorlaştırılması: Kuruluşlar, diğer helal sertifikasyon kuruluşlarının faaliyetlerini zorlaştıracak veya kısıtlayacak eylemlerde bulunurlarsa, bu da rekabeti engelleme olarak kabul edilmektedir.⁸¹

- Hakim Durumun Kötüye Kullanılması: Helal sertifikasyon kuruluşlarının, 4054 sayılı Kanun m. 6'da belirtilen "Hakim Durumun Kötüye Kullanılması" hükmüne de riayet etmeleri gerekmektedir. Eğer belirli bir helal sertifikasyon kuruluşu, sektörde hakim durumda ise bu hakim durumunu kötüye kullanması, rekabet ihlali olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıda sayılanlarla birlikte diğer potansiyel rekabet ihlallerini de tespit etmek için, bu kuruluşların faaliyetlerinin ve kararlarının detaylı bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu inceleme ve değerlendirme, genellikle helal sektörünün dinamiklerini bilen ve rekabet hukukunda uzmanlaşmış kişilerce yürütülmektedir. Son olarak, bu kuruluşların her birine ayrı ayrı veya bir arada, kendi özel durumlarının ve eylemlerinin, mevzuata ve mer'î düzenlemelere uygun olduğunu göstermeleri için kendi lehlerinde kanıtlar sunma hakkı verilir.⁸² Örneğin, eğer kuruluşlar, eylemlerini tüketicilerin çıkarlarını koruma ya da daha yüksek kalite standartları oluşturma amacıyla yaptıklarını kanıtlayabilirlerse, bu eylemler rekabet hukuku açısından incelenmektedir. Amacın rekabeti kısıtlamak olmadığı gösterilirse, bu eylemler rekabet hukukuna uygun kabul edilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, bu tür kanıtların ve savunmaların kabul edilip

⁸⁰ 22-51/754-313 karar sayılı, 10.11.2022 tarihli Rekabet Kurulu Kararı.

⁸¹ 18-06/101-52 karar sayılı, 20.02.2018 tarihli Rekabet Kurulu Kararı.

⁸² "M. 59 – Zarar görenlerin, bir anlaşmanın varlığı ya da piyasada rekabetin bozulduğu izlenimi veren, özellikle piyasaların fiilen paylaşılması, uzun süreli piyasada fiyatında gözlenen kararlılık, fiyatın piyasada faaliyet gösteren teşebbüslerce birbirine yakın aralıklarla artırıldığı gibi kanıtları yargı organlarına sunmaları halinde, teşebbüslerin uyumlu eylem içinde bulunmadıklarını ispatlama yükü davalılara geçer.

⁸³ "rekabeti sınırlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaların varlığı her türlü delille ispatlanabilir."

edilmeyeceği, bu konuda deneyimli ve yetkin bir otorite olan Rekabet Kurulu tarafından değerlendirilmektedir. Kurul, sektör dinamiklerini, tüketicilerin ve diğer paydaşların çıkarlarını ve yürürlükteki yasa ve düzenlemeleri dikkate alarak kararını verecektir.

Helal gıda sertifikasyonu, tüketiciler için büyük bir önem taşımaktadır, zira bu sertifikalar, birçok kişi için dini inançlarına uygun olarak tüketim yapma tercihlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, 1999 yılında Amsterdam'da yaşayan Pakistan kökenli bir Müslüman kadın, bir atıştırmalık (kroket) olarak etiketlenmiş "helal" dana eti satın alıp tüketmiştir.⁸³ Etin dini usullere göre kesilmemiş hayvandan elde edildiğini öğrendikten sonra, atıştırmalık barın yöneticisine karşı tazminat talep etmiş, barın Fas kökenli Müslüman kadın yöneticisi, atıştırmalığın domuz eti içermediği için "helal" olduğu iddiasında bulunmuştur ve bazı Faslı gençlerin talebi üzerine domuz eti içermeyen ürünler üzerine Arapça "helal" etiketleri yapıştırılmıştır. Hukuk mahkemesi "helal" etin ne olduğuna karar vermekten kaçınmıştır fakat atıştırmalık bar zincirinin üzerindeki "helal" etiketlerinin yönetici tarafından çıkarılmasına karar vermiştir. Bu durum, "helal" kavramının farklı yorumlandığını göstermektedir. Bir görüşe göre helal, ürünün "domuz eti içermediği" anlamına gelirken, diğer bir görüşe göre, ürünün "domuz eti içermediği ve hayvanların bayıltılmadan ve Allah'ın adı anılarak dini usullere göre kesildiği" anlamına gelmektedir.⁸⁴ Aynı zamanda bu durum, bir Müslüman tüketicinin hangi gıdanın helal olduğunu ve hangi gıdanın helal olmadığını bilmesinin zor olduğunu da göstermektedir.

Hukuki açıdan, bu dava, "helal" etiketlemesi ile ilgili çeşitli yasal sorunları ortaya koymaktadır. Özellikle, bir ürünün "helal" olarak etiketlenmesinin ne anlama geldiği ve hangi standartların bu etiketlemeye uygulanması gerektiği konusunda net bir hukuki tanımın eksikliği vurgulanmaktadır. Bu, tüketicilere yanıltıcı bilgiler vererek haksız ve yanıltıcı ticari uygulamalarına yol açabilir. Bu nedenle, "helal" etiketlemesi konusunda net ve kapsamlı bir hukuki çerçevenin oluşturulması gerekliliği vurgulanmaktadır.⁸⁵

Türkiye'de helal gıda sertifikasyonu hakkında Rekabet Kurulu tarafından

⁸³ Het Parool, "Rechter buigt zich over religieus gehalte van kroket", (1 September 1999); Het Parool, "Geen straf voor foute kroketten", (11 September 1999); Trouw, "Halal-producenten wens kermers voor rein voedsel", (29 April 2000).

⁸⁴ Tetty Havinga, s. 251.

⁸⁵ Havinga, s. 252.

verilmiş özel bir karar bulunmamaktadır. Helal gıda sertifikasyonu hakkında Rekabet Kurulu tarafından özel bir kararın bulunmaması, bu alandaki rekabet dinamiklerinin yeterince ele alınmadığı endişesini gündeme getirebilmektedir. Ayrıca, helal sertifikasyonunun çok sayıda kuruluş tarafından veriliyor olması ve bu kuruluşların genellikle farklı standartlara sahip olması, rekabet hukuku açısından potansiyel riskleri beraberinde getirebilir fakat bu risklerin meydana gelip gelmediğini tespit etmek için Rekabet Kurulunun aktif bir inceleme başlatması gerekmektedir. Eğer bu kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliği ya da farklı standart uygulamaları söz konusuysa, tüketicilerin bilinçli tercih yapma hakkı zedelenmektedir.⁸⁶ Aynı zamanda bu durum, rekabet hukuku açısından belirli firmalara ya da sertifika sağlayıcılara haksız avantajlar sağlanmasına da yol açabilir. Öte yandan, Rekabet Kurulunun bu konuda bir karara varmamış olması, mevcut durumun rekabet hukuku açısından problemli olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira helal gıda sertifika piyasası, tüketicilerin dini inançlarına dayalı tercihleri nedeniyle özel bir hassasiyet taşımaktadır. Bu bağlamda, sektöre özgü dinamiklerin ve tüketicilerin haklarının korunmasının önemli olduğu göz önünde bulundurularak, Rekabet Kurulunun bu alanda aktif bir yaklaşım benimsemesi, gerekli incelemeleri yapması ve sektördeki dinamikleri yakından takip etmesi hem tüketicilerin korunması hem de piyasanın sağlıklı işleyişi için kritik bir öneme sahiptir.

D. Helal Gıda Sertifikasyonunda 4054 Sayılı Kanun Kapsamında İdari Para Cezaları

Rekabet Kurumu düzenleyici ve denetleyici bir kurum olarak⁸⁷ piyasaları düzenlemekte, denetim yapmakta ve gerektiğinde idari yaptırım uygulamaktadır. Kurum, 4054 sayılı Kanun m. 20 uyarınca, Türkiye'deki tüm sektör ve piyasaların serbest ve sağlıklı bir rekabet ortamı içinde faaliyet göstermesini sağlama sorumluluğuna sahiptir. 4054 sayılı Kanun m. 27'de idari para cezaları vermeye yetkili makamın Rekabet Kurulu olacağı düzenlenmiştir.⁸⁸ İlgili düzenlemenin (a) bendinde, "...bu Kanunda düzenlenen hükümlerin ihlal edildiğinin tespit edilmesi üzerine, bu ihlallere son verilmesi için gerekli tedbirleri alıp bundan sorumlu olanlara idari para cezaları uygulamak" şeklinde hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede, giderek

⁸⁶ H. Ercüment Erdem, "Birleşme ve Devralmalar: Rekabetin Korunması Hakkında Kanun", *Rekabet Kurulu Tebliğleri*, AT Konsey Tüzüğü 4064/89, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

⁸⁷ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun III sayılı cetvelinde Rekabet Kurumu, düzenleyici ve denetleyici kurumlar arasında sayılmaktadır.

⁸⁸ Apaydın, s. 32.

daha fazla popülerlik kazanan helal gıda sertifika sektörü de bu Kanun'un öngördüğü yasak ve kısıtlamaların kapsamı içerisindedir.

Helal gıda sertifikası sağlayan kuruluşlar, sertifika verme, yenileme veya iptal süreçlerinde rekabeti kısıtlama potansiyeline sahip birçok eylemde bulunabilirler. Özellikle sertifika başvurularının değerlendirilmesi, fiyatlandırma stratejileri, belirli firmalarla özel anlaşmalar yapılması veya bazı firmalara ayrımcılık yapılması, Rekabet Kurumunun dikkatini çekebilir. Bunun yanı sıra, yanıltıcı veya yanlış bilgi/belge sunumu, izinsiz birleşme ve devralmalar m. 14 ve 15'e aykırı bilgi veya belge sunumu, yerinde incelemelerin engellenmesi gibi durumlar da rekabet ihlali olarak değerlendirilebilir. Özellikle, rekabeti sınırlayıcı veya engelleyici anlaşmalar yapmak, haksız rekabete yol açmak veya tüketicilere zarar vermek gibi durumlar ciddi yaptırımlarla sonuçlanabilir. Örneğin, bir helal gıda sertifikası kuruluşu, kendi sertifika prosedürlerini daha cazip kılmak için diğer rakip sertifika kuruluşlarının daha katı standartlara sahip olduğuna dair yanıltıcı bilgiler sunarsa, bu durum yanıltıcı bilgi sunma kategorisine girecektir.

4054 sayılı Kanun kapsamında belirlenen idari para cezaları, kuruluşların yıllık gayri safi gelirlerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Esasa ilişkin para cezaları, genellikle rekabet yasaklarına doğrudan aykırılık durumlarında, usule ilişkin para cezaları ise kuruluşların yanıltıcı bilgi vermesi, eksik bilgi sunması veya incelemeleri engellemesi gibi durumlarında uygulanmaktadır. Özellikle helal gıda sertifika sektöründe, tüketicinin doğru ve şeffaf bilgilendirilmesi esastır. Dolayısıyla sertifika kuruluşlarının tüketicilere yanıltıcı bilgi vermesi, bu kuruluşların güvenilirliğini zedelerken, aynı zamanda 4054 sayılı Kanun m. 16'ya göre idari para cezasıyla sonuçlanabilir.

Helal gıda sertifikası, tüketici güvenini sağlama amacı taşırken, aynı zamanda sektörde faaliyet gösteren firmaların rekabetçi bir ortamda faaliyet göstermelerini garanti altına almalıdır. Ancak bazı kuruluşların rekabeti engelleyici veya kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilebilir. 4054 sayılı Kanun m. 4, 5 ve 6 gereğince rekabeti sınırlayıcı anlaşma, karar ve uyumlu eylemler ile hakim durumun kötüye kullanılması yasaklanmaktadır. 4054 sayılı Kanun m. 4'e göre, helal gıda sertifikası veren kuruluşların, diğer firmaların piyasaya girişini engellemek, fiyatları sabitlemek veya belirli bir firmaya avantaj sağlamak amacıyla yaptığı anlaşmalar bu madde kapsamında yasaklanmaktadır. Hakim durumun kötüye kullanılmasını düzenleyen m. 6 ile helal gıda sertifika sektöründe faaliyet gösteren ve piyasada belirli bir hakimiyete sahip olan kuruluşların, bu durumu kötüye kullanarak rekabeti

engellemeleri bu madde kapsamında değerlendirilmektedir. Mezkûr Kanun m. 7 ile kuruluşların birleşme ve devralmalarıyla ilgili olarak, rekabeti engelleyici veya kısıtlayıcı bir yapı oluşturmamaları gerektiği düzenlenmektedir. Örneğin, iki büyük helal gıda sertifikası kuruluşu, piyasada daha baskın bir konum almak için birleşme kararı alabilir. Ancak eğer bu birleşme, Rekabet Kurumundan gerekli izni almadan gerçekleştirilirse, bu durum m. 16 gereğince bir ihlal oluşturacaktır ve ilgili kuruluşlar idari para cezasıyla karşılaşabilirler. Ayrıca yanıltıcı bilgi sunma veya incelemelere engel olma gibi usule ilişkin ihlallere, Kanun'un belirlediği usul ve esaslar dahilinde cezai yaptırımlar uygulanabilmektedir. Ancak bu cezaların uygulanmasında dikkate alınan bazı kriterler vardır. Kuruluşun piyasa gücü, ihlalin süresi ve ciddiyeti, ihlalin tespitine kadar geçen süre gibi etmenler cezanın miktarını etkileyebilmektedir.

Rekabet Kurumu, bir helal gıda sertifikası kuruluşunda yerinde inceleme yapmaya karar verdiğinde kuruluşun incelemeyi engellemesi veya süreci zorlaştırması da m. 16 kapsamına giren bir ihlaldir. Bir ihlal tespit edildiğinde, sonuçlar teşebbüslerin ve teşebbüs birliklerinin yıllık gayri safi gelirlerine göre değişkenlik göstermektedir. İdari cezaların hesaplama yöntemi, 4054 sayılı Kanun m. 16, 17 ve “*Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşma, Uyumlu Eylem ve Kararlar ile Hakim Durumun Kötüye Kullanılması Halinde Verilecek Para Cezalarına İlişkin Yönetmelik*”⁸⁹ ile belirlenmiştir. Bu düzenlemelerde Kurulun bir teşebbüsün yıllık cirosunu dikkate alması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak “*nihai karardan önceki mali yıl*” gibi ifadeler, ciroyla ilgili kesin bir zaman dilimi belirlemede karmaşıklığa sebep olmaktadır. Bu belirsizlik hem cezaların belirlenmesinde hem de yargı incelemesi sonucu olası revizyonlarda adil olmayan sonuçlara yol açabilmektedir.⁹⁰

*Helal gıda sertifikası sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar, rekabet hukukuna uyum sağlama konusunda dikkatli olmalıdırlar. Sektörde etkin ve adil bir rekabetin sağlanması, sadece yasal yaptırımlardan kaçınmak için değil, aynı zamanda tüketicilere daha iyi ve kaliteli hizmet sunabilmek için de elzemdir.*⁹¹

⁸⁹ Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşma, Uyumlu Eylem ve Kararlar ile Hakim Durumun Kötüye Kullanılması Halinde Verilecek Para Cezalarına İlişkin Yönetmelik, RG 15.02.2009-27142.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahadır Apaydın, “Türk Rekabet Hukukunda İdari Para Cezalarında Esas Alınacak Ciro Yılına Belirlenmesi Sorunu ve Danıştay Uygulaması”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 2019, s. 39.

⁹¹ Tüzüner, s. 22.

SONUÇ

Helal gıda sertifikasyonu ile ilgili düzenleme ve denetim konusunda hem dünyada hem de Türkiye’de eksiklikler bulunmaktadır. Bu alanda etkili düzenleme ve denetimler yapılması tüketicinin korunmasını ve rekabetin etkin ve adil bir şekilde sürdürülmesini sağlayacaktır. Bu noktada HAK, Rekabet Kurumu gibi kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Ticaret Bakanlığının ilgili kuruluşu olan HAK, helal sertifikası veren kuruluşları OIC/SMIIC standartları çerçevesinde akredite etmekte ve sonrasında bu konuda denetimlerde bulunmaktadır. Helal sertifikası veren kuruluşlardan bazıları özel hukuk tüzel kişileri iken TSE, bir kamu hukuku tüzel kişisidir ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşudur. Çalışmada ifade edildiği üzere helal sertifikası veren özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri tek bir standardı esas almamaktadır. Kimi kuruluşlar kendi helal standardını oluştururken kimisi de uluslararası standartları benimsemektedir. Bu noktada önemli bir husus karşımıza çıkmaktadır: denetimin bağımsızlığı ve tarafsızlığı hususu. Denetimin bağımsızlığı ve tarafsızlığı, rekabet hukukunun temel prensipleri arasındadır ve bu prensipler, tüketicilerin çıkarlarını korumayı ve pazardaki rekabeti adil ve sağlıklı bir şekilde sürdürmeyi amaçlar.

4054 sayılı Kanun kapsamında, bu kuruluşların etkin bir rekabet ortamı sağlaması ve tüketicilere geniş bir yelpazede kaliteli ve rekabetçi seçenekler sunabilmesi için bağımsızlık ve tarafsızlık kavramları önemlidir. Bu kuruluşların, 4054 sayılı Kanun’un hükümlerine uygun bir şekilde faaliyet göstermeleri, helal sertifikası piyasasında rekabetin korunması açısından son derece önemlidir. Rekabet hukukuna aykırı durumlar oluşmadığı sürece, özel ve kamuya ait helal sertifikası kuruluşlarının varlığı, tüketicilere daha geniş bir seçenek yelpazesi sunarak, hizmet kalitesinin artmasını ve sertifikası maliyetlerinin düşmesini sağlayabilir.

“GİMDES”, “HELALDER”, “TSE”, “KASCERT” gibi devlet kuruluşu, şirket veya derneklerin helal gıda piyasasındaki rekabeti engelleyip engellemediği konusu, geniş ve detaylı bir inceleme ve değerlendirme sürecini gerektirmektedir. Bu sürecin sonunda, gerekli hukuki yaptırımların uygulanıp uygulanmayacağına karar mercii olarak Rekabet Kurulu, karar verecektir. Rekabetin engellenmemesi için her bir kuruluşun, kendi helal sertifikası standartlarını belirlerken, rekabeti sınırlayıcı ya da bozucu uygulamalardan kaçınması gerekmektedir. Bir başka ifade ile bu kuruluşlar

standartlarını belirlerken ve sertifika verirken tarafsız ve adil olmalı, ayrımcılık yapmamalıdır.

HAK'ın Ticaret Bakanlığının ilgili kuruluşu, TSE'nin ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu niteliğinde olmasıyla birlikte bir Bakanlığın ilgili kuruluşunun diğer bir bakanlığın ilgili kuruluşunu denetlemesi durumu ortaya çıkmaktadır. Zira çalışmada da ifade edildiği üzere TSE, HAK tarafından akredite edilmiş ve helal sertifikasyonu da yapan bir kamu kurumudur. Dolayısıyla HAK, akredite ettiği TSE'yi bu çerçevede denetime tabi tutacaktır. Burada hukuka aykırı bir durum söz konusu olmamakla birlikte diğer sertifika kuruluşları açısından bakıldığı zaman HAK'ın yaptığı bu denetimin tarafsızlığı konusunda tereddüt oluşabilecektir. HAK, bu konudaki hassasiyetini belirtmek için tarafsızlık politikası yayınlamıştır. Fakat mevcut yapı ister istemez diğer sertifikasyon kuruluşları karşısında bir kamu kurumu olan TSE'nin avantajlı olduğunu düşündürebilmektedir. HAK'ın, Bakanlığın ilgili kuruluşu olması ve üzerinde vesayet denetiminin söz konusu olması, bağımsız karar almasını zorlaştırabilir. Dolayısıyla özel hukuk ya da kamu hukuku tüzel kişisi şeklindeki tüm sertifikasyon kuruluşlarını kapsayacak şekilde bağımsız ve tarafsız bir üst kurul tarafından denetimlerin yapılması, bu konuda tereddüt yaşanmasının önüne geçebilir. HAK'ın yapısında değişikliğe gidilmesi de bu konuda bir öneri olarak sunulabilir. Böylece karar alırken daha bağımsız hareket edebilir.

HAK'tan akredite olan kuruluşlar, HAK'ın benimsediği OIC/SMIIC standardına göre akreditasyona tabi olacakken HAK'ın taraf olduğu ikili veya çok taraflı anlaşmalar kapsamında diğer ülkelerden akredite olan sertifikasyon kuruluşlarının akreditasyonunda HAK'ın benimsediği standartların uygulanıp uygulanmayacağı konusunda açıklık bulunmamaktadır. Şayet yasal düzenleme ile artık zorunluluk haline gelen HAK veya HAK'ın taraf olduğu anlaşmalar kapsamında diğer ülkeler tarafından yetkili kılınan kurumlarca zorunlu hale gelen akreditasyon faaliyeti tek bir standart üzerinden yapılacaksa bu durumda farklı standartların kullanılması sebebiyle ortaya çıkan uygunsuzluk giderilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, B. vd., *Türk İdare Hukuku*, 13. Bası, Savaş Yayınları, 2021.
- Apaydın, B., “Türk Rekabet Hukukunda İdari Para Cezalarında Esas Alınacak Ciro Yılıının Belirlenmesi Sorunu ve Danıştay Uygulaması”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 2019, s. 27-52.
- Bael, I. V. & Bellis, J-F., *Competition Law of the EEC*, Wolters Kluwer Law & Business, 2010.
- Barkan, Ö. L. “XV. Asrın sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar, I. Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul El-Mahrûse”, *Tarih Vesikaları*, 1(5), 1942, s. 326-340.
- Batu, A. “Türkiye’de Helal (Mahzursuz) Gıda ve Helal Belgelendirme Sistemi”, *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7(1), 2012, s. 51-61.
- Bruce, S., *Choice and Religion: A Critique of Rational Choice*, Oxford University Press, 2000.
- Chambolle, M., “Food Policy And The Consumer”, *Journal Of Consumer Policy*, 1988, s. 435-448.
- Coşkun, S. Y., “Türk Rekabet Hukukunda Rekabet İhlalinin Özel Hukuktaki Sonuçları”, *6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*, Asos Yayınevi, 2019.
- Çağlayan, R., “Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 2016, s. 373-398.
- Çağlayan, R., *İdare Hukuku Dersleri*, 8. Bası, Adalet Yayınevi, 2020.
- Çiçek, B. ve Kurtoğlu, R. “Tüketicilerin Helal Ürünler Hakkındaki Algılama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma”, *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 2013, s. 181-205.
- Dünya Helal Vakfı (DHV), “Dünya Helal Vakfı Neden Kuruldu?” <<https://www.dunyahelalvakfi.org/>> Erişim Tarihi 14 Mart 2023.
- Erdem, H. E., “Birleşme ve Devralmalar: Rekabetin Korunması Hakkında Kanun”, *Rekabet Kurulu Tebliğleri*, AT Konsey Tüzüğü 4064/89, Beta

- Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ertürk, Y. E., Gıda Sanayinde Kullanılan Kalite Güvence Sistemlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisi: ISO 9000, ISO 22000 (HACCP) Örneği, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Evans, S. “Halal Certification in Indonesia” <Halal certification in Indonesia - HalalFocus.net - Daily Halal Market News> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.
- Fındık, M. A. “Malezya’nın Helal Gıda Sertifikasyonundaki Rolü”, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2019, s. 82-104.
- Fındık, S. Türkiye’de Helal Gıda Sertifikasyon Faaliyetleri ve İlgili Kuruluşların Çalışma Prensiplerinin Karşılaştırılması, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Fischer, J., “Branding halal: A photographic essay on global Muslim markets”, *Anthropology Today*, 28(4), 2012, s. 18-21.
- Fischer, J., *Religion, Culture, and Business Legitimacy*, çev. J. Rendtorff, Handbook of Business Legitimacy, Springer, Cham, 2020.
- Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), “Dünden Bugüne GİMDES” <<http://www.gimdes.org/kurumsal>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.
- Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği (GİMDES), “Standartlarımız” <<http://www.gimdes.org/gimdes-standartlari>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.
- Havinga, T. “Regulating Halal and Kosher Foods: Different Arrangements between State, Industry and Religious Actors”, *Erasmus Law Review*, 3(4), 2010, s. 241-255.
- Helal Akreditasyon Dairesi Başkanlığı (HAK) “Helal Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarına Yönelik Şahit/Tanık Denetimi Uygulama Rehberi” <<https://www.hak.gov.tr/data/5dc2c44a13b876761460c896/AKR-Pr01-Rh-004-Rv02.pdf>> Erişim Tarihi 08 Mart 2023.
- Helal Akreditasyon Dairesi Başkanlığı (HAK), “Helal Akreditasyon Denetimi Usul ve Esasları Rehberi” <<https://www.hak.gov.tr/data/5dc2c44a13b876761460c896/AKR-Pr01.pdf>> Erişim Tarihi 08 Mart 2023.
- Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Akreditasyon ve Helal Akreditasyon Nedir?” <<https://www.hak.gov.tr/>> Erişim Tarihi 05 Mart 2023.
- Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Akredite Kuruluşlar” <<https://www.hak.gov.tr/akredite-kuruluslar>> Erişim Tarihi 27 Mart 2023.
- Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “İslam Ülkeleri Standardlar ve Metroloji Enstitüsü (SMIIC)” <<https://www.hak.gov.tr/dis-iliskiler/uluslararası-kuruluslar/islam-ulkeleri-standardlar-ve-metroloji-enstitusu-smiic>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.
- Helal Akreditasyon Kurumu (HAK), “Sıkça Sorulan Sorular” <Helal Akreditasyon Kurumu (hak.gov.tr)> Erişim Tarihi 08 Mart 2023.
- Het Parool, “Rechter buigt zich over religieus gehalte van kroket”, (1 September 1999); Het Parool, “Geen straf voor foute kroketten”, 11 Eylül 1999; Trouw, “Halal-producenten wensen kermerk voor rein voedsel”, 29 Nisan 2000.
- Hoffmann, R., “The Experimental Economics of Religion” *International Centre for Behavioural Business Research Working Paper No. 2011-03, Nottingham University Business School Research Paper No. 2011-02*, 2011, s. 813-845.
- International Organization for Standardization (ISO), “Benefits of Standards” <<https://www.iso.org/benefits-of-standards.html>> Erişim Tarihi 26 Şubat 2023.
- International Organization for Standardization (ISO), “Conformity Assessment”, <<https://www.iso.org/conformity-assessment.html>> Erişim Tarihi 03 Mart 2023.
- Islamic Chamber Research & Information Center (ICRIC), “Halal” <<https://www.icricinternational.org/halal/>> Erişim Tarihi 12 Mart 2023.
- Kalabalık, H. *İdare Hukuku Dersleri Cilt-I*, 5. Bası, Seçkin Yayınları, 2019.
- Kurt, A. O. “Yahudilikte Koşer ve Koşer Ekonomisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 147(2), 2010, s. 103-149.

- Lytton, T. D., “Kosher Certification as a Model of Private Regulation: Third-Party Certification Has Benefits over Both Government Regulation and Unregulated Markets”, *Regulation*, 36(24), 2013, s. 24-27.
- Oberdorfer, C. W. vd., *Common Market Cartel Law: a commentary on articles 85 and 86 of the EEC treaty and regulations nos. 17, 27, and 26*, Commerce Clearing House, 1971.
- Özdemir, T., *İstatistiksel Kalite*, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye Yayınları, 2000.
- Rajagopal, S. vd., “Halal certification: implication for marketers in UAE”, *Journal of Islamic Marketing*, 2(2), 2011, s. 138-153.
- Sağlık, Güvenlik ve Helal Derneği (HELALDER), “Hakkımızda” <<https://www.helalder.org.tr/kurumsal.asp?id=1&helalder=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023.
- Şimşek, M., “Halal Belgelendirme ve SMIIC Standardı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 22(22), 2013, s. 19-44.
- Taşkıran, N., Bilişim Alanında Kalite Uygulamaları ve Standartlar, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2010.
- Topçuoğlu, M. vd. “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Açısından Helal Ürün Sorunu ve Sonuçları”, *TAAD*, 7(30), 2017, s. 19-56.
- Topçuoğlu, M. Ve Özkul, B., “Rekabet Hukuku Özellikle Haksız Rekabet Açısından Helal Gıda Sertifikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2019, s. 1-26.
- Topçuoğlu, M., “Rekabet Hukuku Uygulamasında Teşebbüs Birlikleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 2001, s. 129-171.
- Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK), “Akreditasyon Nedir?” <<https://www.turkak.org.tr/akreditasyon/akreditasyon-nedir.html>> Erişim Tarihi 05 Mart 2023.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Helal Belgelendirme Hizmetleri” <<https://www.tse.org.tr/helal-belgelendirme-hizmetleri-2helal-belgelendirme-islemleri/>> Erişim Tarihi 13 Mart 2023 ve 27 Mart 2023.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Helal Belgelendirme Usul

- ve Esasları”, <<https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/6899/11072016154132-2.pdf>> Erişim Tarihi 27 Mart 2023.
- Türk Standartları Enstitüsü (TSE), “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”, <<https://statik.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/7865/26092017113800-2.pdf>> Erişim Tarihi 03 Mart 2023.
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi, “Narh”, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/narh>> Erişim Tarihi 02 Mart 2023.
- Tüzüner, Ö. “Helâl Sertifikasına Yöneltilen Eleştiriler ve Bu Sertifikadan Kaynaklanması Muhtemel Özel Hukuk İhtilafları”, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi* 4(2), 2020, s. 17-31.
- Yalçın, İ. “Fıkıh ve Siyaseti Şer’iyye Bağlamında Küresel Helal Belgelendirme Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 2017, s. 437.472.
- Yener, D. “Factors That Affect the Attitudes of Consumers Toward Halal-Certified Products in Turkey”, *Journal of Food Products Marketing*, 21(2), 2015, s. 160-178.
- Yıldız, M. “Osmanlı’da Ürünlerin Dinî/Şerî Standardizasyonunda Dönüm Noktası: Tâhirdir Damgalı Sertifikasyona Geçiş”, *Turkish Studies*, 5(1), 2010, s. 1468-1493.
- Young, L. A., *Rational Choice Theory and Religion*, Routledge, 1997.